

KÜRESELLEŞME VE DEMOKRASİ

Reyhan SUNAY*

I- GİRİŞ

1990'lı yılların başından itibaren toplumsal hayatın ve bilimsel platformların en popüler tartışma kavramları arasında 'küreselleşme'nin özel bir yeri bulunmaktadır. Her tartışmada olduğu gibi, küreselleşme kapsamında yapılan yorumlarda da bazı ön kabullerin ve dışlamaların yer aldığı görülmektedir. Nitekim bu yoğun tartışma içinde küreselleşme, kimi zaman hayat standartlarının yükselmesine yol açan ve bu sebeple insanlığın ulaşabileceği en iyi aşama olarak yorumlanırken, kimi zaman da toplumları yabancılaşmaya sürükleyen, hiçbir sınır tanımayan ve devlet egemenliğini aşındıran olumsuz bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Farklı görüşlerin ortak noktası ise küreselleşmenin toplumları belirli ölçülerde etkilediği ve bundan sonra da etkilemeye devam edeceğidir.

Toplumsal hayatın hemen hemen bütün alanlarını etkileyen bir süreç olarak küreselleşme şüphesiz, demokrasiyi de çeşitli yönlerden etkilemekte ve onu hem ulusal hem de uluslararası düzeyde yeniden biçimlendirmektedir. Bu aşamada, küreselleşme ve ulus devlet etkileşiminin sonuçlarından hareket eden bazı yazarlarca, küreselleşmenin demokrasiyi garanti altına alan ve onu evrensel hale getiren bir süreç olduğu savunulurken, bazı yazarlarca da, demokrasinin normatif ilkelerinin aşıldığı ve demokrasiyi evrensel kılma çabalarının kendisinin demokrasiye zarar verdiği belirtilerek bu durumun ciddi bir tehdit oluşturduğu ileri sürülmektedir.

* Yrd.Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Sözü edilen argümanların ortaya konulması ve değerlendirilmesi bu çalışmanın konusu olarak belirmektedir. Bu çerçevede, küreselleşmeyi ortaya çıkaran nedenlerden çok sonuçlarının ne olduğu ve bunların demokrasinin ulusal ve uluslararası düzeydeki işleyişini nasıl etkiledikleri hususları, üzerinde yoğunlaşılacak temel meseleler olacaktır.

II-KÜRESELLEŞME VE DEMOKRATİKLEŞME ÜZERİNDEKİ GENEL ETKİLERİ

Küreselleşme genel bir ifadeyle toplumlar arası ilişkilerin artması ve dünyanın iletişim bakımından iç içe geçmesidir. Bu doğrultuda küreselleşmeyi; toplumsal, ekonomik, siyasi ve kültürel yapının bir dizi ulusötesi gelişme ile etkileşimi biçiminde tanımlamak mümkündür¹.

Belirtilen özellikleriyle yaşanmakta olan süreç genellikle, ‘dünya toplumunun artan karşılıklı bağımlılığı’ şeklinde tasvir edilmekte ve bu niteliğin bir sonucu olarak, ülkeler arasında cereyan eden ve sınır ötesi nitelik taşıyan toplumsal, siyasal ve ekonomik ilişkilerin, farklı ülkelerde yaşayanların kaderini önemli ölçüde etkilediğine işaret edilmektedir². Bunun dışında küreselleşme için, ‘Soğuk Savaşın ardından gelen yeni çağ’ ya da ‘Soğuk Savaşın yerini alan uluslararası sistem’ değerlendirmeleri de yapılmakta ve bu sistemin hemen her ülkenin iç politikasını ve uluslararası ilişkilerini etkilediği belirtilmektedir³.

Söz konusu özellikleri dikkate alındığında küreselleşmenin birbiriyle ilişkili iki olguyu ihtiva ettiğini söylemek mümkündür. Bunlardan ilki; siyasal, ekonomik ve sosyal faaliyetler zincirinin dünya çapında bir ölçüğe ulaşması olup, ‘genişleme’ olarak nitelendirilebilecek bu olguya göre küreselleşme, modern dünya sistemini oluşturan devletleri ve toplumları aşan bağ ve karşılıklı bağlantı çokluğu meydana getiren süreçler dizisine işaret etmektedir. İkincisi ise, devlet-

-
- 1 **COCHRANE**, Allan / **PAIN**, Kathy, ‘A Globalizing Society?’, David Held (ed.), A Globalizing World? Culture, Economics, Politics, The Open University, London 2000, s. 15-17. Tanımın doğru olmakla birlikte sade bir içeriği yansıttığı, küreselleşmenin aynı zamanda çeşitli düzeylerde alınan karar ve politikalarla şekillendirilen bilinçli bir siyasal proje olduğu konusunda bkz. **CAMILLERI**, Josep A./ **MALHOTRA**, Kamal / **TEHRANIAN**, Majid, Reimagining the Future: Towards Democratic Governance, Australia 2000, s. xvii-xviii. Öte yandan küreselleşmenin; ‘uluslararasılaşma’, ‘liberalleşme’, ‘batılılaşma ya da modernleşme’ ve ‘topraksallık üstünün yayılması’ gibi kavramların karşılığı olarak kullanılması konusunda bkz. **SCHOLTE**, Jan Aart, Globalization, Palgrave, New York 2000, s.15-16.
 - 2 **HIRST**, Paul / **THOMPSON**, Grahame, ‘Globalization: Ten Frequently Asked Questions and Some Surprising Answers’, Soundings, Vol. 4, 1996, s. 48; **SCHOLTE**, s.44.
 - 3 Bkz. **FRIEDMAN**, Thomas L., Lexus ve Zeytin Ağacı. Küreselleşmenin Geleceği, Çev. Elif Özsayar, 2. baskı, Boyner Yayınları, İstanbul 2002, s. 10, 18.

ler ve toplumlar arasında etkileşim ve karşılıklı bağımlılık düzeylerinde bir 'yoğunlaşma'nın yaşanmasıdır⁴.

Yoğunlaşmanın yaşanması anlamında küreselleşme esas itibariyle yeni bir olgu olmayıp, önceden var olan çeşitli ilişki biçimlerinin, hızla gelişen ulaşım ve iletişim teknolojisi ile ulaştığı aşamayı ifade etmektedir⁵. Bunun yanında özellikle Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından yaşanan gelişmeler de küreselleşme sürecini belirgin hale getiren hususları oluşturmaktadır. Etkilediği ilişki biçimleri dikkate alındığında küreselleşme, tekil bir durum olmaktan çok toplumsal hayatın çeşitli alanlarını ilgilendiren bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Nihayet küreselleşme, bir yönüyle bütüncü diğer yönüyle parçalayıcı, evrensel olan ile yerel alanın ironik bir şekilde birbirine geçtiği ve karıştığı bir dünya tasavvuru olarak belirdiğinden, aynı zamanda çelişkili ve birbirine zıt etkenlerin de bir arada bulunduğu bir süreç özelliğini taşımaktadır⁶.

Çok boyutlu oluşuna paralel olarak küreselleşme esas itibariyle farklı disiplinler tarafından değişik şekillerde ele alınıp incelenen bir kavramdır. Tarihsel gelişim sürecinde, her ne kadar sınır ötesi ticaretin yayılmasıyla temelleri ekonomiye dayalı olarak atılmış olsa da, günümüzde pek çok farklı boyutuyla küreselleşme, sosyal ve siyasal bilimlerin de inceleme alanına girmiş bulunmaktadır. Bu çerçevede küreselleşmenin siyasal boyutlarını ele alan bir çok araştırmada, küreselleşme-demokrasi ilişkisi bağlamında birbirinden oldukça farklı yorumlarda bulunduğu gözlenmektedir⁷. Nitekim, küreselleşme ve demokratikleşme süreçlerinin paralel geliştiği, bu itibarla 'küreselleşme ile demokrasi arasında

4 **COCHRANE / PAIN**, s. 15-16; **HELD**, David, *Models of Democracy*, Second Edition, Polity Press, Cambridge 1997, s. 340.

5 Nitekim Wolf'a göre küreselleşme bir seyahattir, fakat bu seyahat yeni değildir. Geçtiğimiz beş asır boyunca teknolojideki ilerlemeler, uluslararası bütünleşmedeki engelleri azaltmıştır. Ancak bugünkü küreselleşme seyahati, geçmişten sayısız faktörlerle ayrılmakta ve farklı sonuçlar doğurmaktadır. Bu farklar, daha hızlı iletişimi, küresel pazarı ve üretilen mal ve hizmetlerin küresel bütünleşmesini içermektedir. **WOLF**, Martin, 'Ulus-Devlet Küreselleşmeye Karşı Durabilecek mi?', Çev. Doğan Ergin, *Türkiye ve Siyaset*, sy. 5, Kasım-Aralık 2001, s. 211; Aynı değerlendirme için bkz. **SCHOLTE**, s. 44, 51-52.

6 **GIDDENS**, Anthony, *Elimizde Kaçıp Giden Dünya*, Çev. Osman Akinhay, Alfa Yayınları, İstanbul 2000, s.23, 25; **CAMILLERI/ MALHOTRA/ TEHRANIAN**, s.xviii ; **COCHRANE / PAIN**, s. 16; **HELD**, s. 340-341.

7 Yorumlar için bkz. **BURCHILL**, Scott, 'Democracy and World Order', Andrew Vandenberg (ed.), *Citizenship and Democracy in a Global Era*, St. Martin's Press, New York 2000, s. 275 vd.; **SCHOLTE**, s.261-263; **CERNY**, Philip G., 'Globalization and the Erosion of Democracy', *European Journal of Political Research*, Vol. 36, 1999, s. 1 vd.

doğru bir orantı bulunduğu' ya da benzer şekilde 'küreselleşmenin, doğrudan demokratikleşmeye yol açtığı' yönündeki değerlendirmeler, bunların bir bölümünü oluşturmaktadır.

Somut düzeyde incelendiğinde, küreselleşmenin demokratikleşmeye yol açtığı yönündeki argümanın dayanaklarını başlıca üç grupta toplamak mümkündür. Bunlar; iletişim teknolojilerindeki ilerleme, insan hakları anlayışının evrensel nitelik kazanması ve sivil toplum kuruluşlarının ulusal ve uluslararası düzeydeki faaliyetlerinin genişlemesidir.

Belirtilen hususlardan, küreselleşmenin meydana gelmesinde önemli etken konumundaki iletişim teknolojilerindeki yeniliklerin, bireyler ve toplumlar için yeni fırsatlar oluşturduğu bir gerçektir. Yeni iletişim sistemleri her şeyden önce, insanlara başka türlü ulaşamayacakları haberlere ulaşma fırsatı vermektedir. Böylece kamusal meselelerle ilgili bilgi, bireyler ve devlet dışı aktörler tarafından elde edilebilir duruma gelerek, bireyleri ve toplumları güçlendirici etkiler meydana getirmektedir⁸. Bu etkinin önemli yansımalarından biri, otoriter ve baskıcı yönetimlerin giderek aşınmakta olmasıdır. Nitekim Giddens, otoriter yönetimlerin, küresel çaplı elektronik ekonomiyle başa çıkmak için gerekli olan esneklik ve dinamizm dahil olmak üzere, yaşamın diğer alanlarındaki deneyimlerle giderek uyumsuzluğa düştüklerini belirtmektedir. 'Siyasal sistemin dayandığı bilgi tekelinin, küresel iletişimin açık olan çerçevesinde bir geleceği bulunmadığı'nı ifade eden Giddens, otoriter komuta sistemine dayalı siyasi gücün, saygı duyurma kudretinden de yoksunlaştığına işaret etmektedir⁹.

Siyasal güçteki azalmaya karşılık, toplumsal gücün artmasının önemli boyutlarından biri, her şeyden önce kamusal meseleler hakkındaki geniş kapsamlı haber iletiminin, insanları hükümetlerden açıklama yapmaya veya eylemde bulunulmasını istemeye yöneltebilmesidir. İletişim devrimleri gerçekte, eskisinden daha aktif ve düşünerek tepki veren yurttaşlar toplumunu ortaya çıkarmıştır. Teknolojik araçlar yoluyla bireyler, bir yandan kamusal sorunlara ilişkin görüşlerin açıklanması ve tartışılması sürecine katılabilirken, diğer yandan yöneticilerin davranışlarını etkilemek suretiyle siyasi faaliyetler üzerinde kontrol kurma imkanını elde etmektedirler¹⁰.

⁸ **SCHOLTE**, s. 275; **DAHL**, Robert A., Demokrasi ve Eleştirileri, Çev. Levent Köker, Yetkin Yayınları, Ankara 1993, s. 430.

⁹ **GIDDENS**, s. 87-88.

¹⁰ İletişim alanındaki yenilikler diğer taraftan, kamusal kurum ve kuruluşların fonksiyonlarını ve işleyiş biçimlerini de derinden etkilemektedir. E-devlet anlayışı olarak bilinen ve bazı devlet hizmetlerinin elektronik ortamda sunulmasına imkan veren uygulamalar dünyanın pek çok ülkesinde yoğunlaşmaktadır. Bu yolla esas itibarıyla, karar süreçlerinin ve izlenen politikaların, devamlı olarak toplumun erişilebilirliğinde olması sağlandığı gibi, çeşitli kamu hizmetlerinin sunulmasına yönelik uygulamalar da geliştirilmektedir. Gele-

Bununla birlikte iletişim alanındaki yeniliklerin etkileri konusunda bazı olumsuz faktörlerin de düşünülmesi gerektiği, sözkonusu gelişmelerin başlıbaşına demokrasiyi güçlendirici bir sonuca yol açmadıkları hususu üzerinde de durulmaktadır. Örneğin, gelişmekte olan ülkelerde halen bu sürece katılabilenlerin sayısının, sanayileşmiş ülkelere oranla çok daha az olduğu, büyük kitlelerin şimdilik kapsam dışı buldukları, yine gelişmekte olan ülkelere gelen ve bu ülkelerin içinde yer alan enformasyon akışının doyurucu olmadığı, telekomünikasyon ve medya gücünün az sayıda özel şirketler elinde toplanmış olmasının da, çoğulculuk ve sorumluluk olgusu açısından tehdit oluşturduğu dikkat çekilen konular arasındadır¹¹.

Bu süreçte özellikle, iletişim sistemlerinin; bilgili yurttaşların yönetime geniş çapta katılmasının temelini oluşturabileceği gibi, bir seçkinler topluluğunun halkı köleleştirmek için kullandığı teknolojilerden biri haline de gelebileceğine işaret edilmektedir. Nitekim Giddens, kamusal diyalog zeminini açan medyanın ve diğer kitle iletişim araçlarının, aynı zamanda siyasi sorunları kişiselleştirmek suretiyle bu zemini kendi elleriyle yok etmeye de eğilimli olabileceklerini belirtirken¹², Pierson, halkın yönetime katılımına imkan veren teknolojinin, aynı zamanda yurttaşlar hakkındaki en mahrem bilgilere de anında erişme imkanı sağladığını, böylece bilgi teknolojisi aracılığıyla yönetici otoritelerin ellerine, daha önceki geleneksel devlet oluşumlarında var olmamış ölçüde bir gözetim ve

ekte bu tür hizmetlerin yoğun olarak sanal aleme taşınmasıyla, hem kamusal hizmetlerin etkinliğinin artacağı hem de devletin işleyişinin şeffaflaşacağı belirtilmektedir. Sözü edilen gelişmelerden hareketle yaşanan sürecin, 'teledemokrasi', 'e-demokrasi', 'dijital demokrasi' gibi sıfatlarla olumlu yönde değerlendirilmesi sözkonusu olmaktadır. Bu görüşü paylaştan yazarlar, iletişim araçları sayesinde son derece iyi bilgilendirilmiş seçmen kitlesinin ortaya çıktığını, gelişmelerle ilgili enformasyonun, yöneticiler kadar hızlı ve çabuk elde edilebildiğini ve bu durumun vatandaşlara kamusal alanda daha katılımcı ve daha doğrudan faaliyetlerde bulunma imkanı sağladığını ileri sürmektedirler. Bkz. **MARGETTS**, Helen, 'The Implications for Democracy of Computerisation in Government', Paul Hirst-Sunil Khilnani (eds.), *Reinventing Democracy*, Blackwell Publishers, Oxford 1996, s. 70-71, 74; **AKGÜN**, Birol, 'Küreselleşme, Sanal Siyaset ve E-Demokrasi', Akif Çukurçayır (ed.), *Küresel Sistemde Siyaset Yönetim Ekonomi*, Çizgi Kitabevi, Konya 2003, s. 67-70; **ATAR**, Yavuz, *Demokrasilerde Anayasal Değişmenin Dinamikleri ve Anayasa Yapımı*, Mimoza Yayınları, Konya 2000, s. 16-17.

¹¹ **MUNCK**, Ronaldo, 'Globalization and Democracy: A New Great Transformation?', *Annals, AAPSS*, 581, May 2002, s.14; **CARLSSON**, Ingvar / **RAMPHAL**, Shridath (Ortak Başkanlar), *Küresel Komşuluk, Küresel Yönetim Komisyonu Raporu*, Çev. Belkıs Çorakçı Dışbudak, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara 1996, s. 45, 68 ; **SCHOLTE**, s.276.

¹² **GIDDENS**, s. 93.

denetim kapasitesinin verildiğini ifade etmektedir¹³. Böylece gerek medyanın gerekse siyasi yönetimlerin; şeffaflığın ve açıklığın işlevi, çoğulculuk ve halka karşı sorumluluğun önemi gibi demokratik yapının temel unsurları hakkındaki tutumlarının, bu hususta belirleyici kriterler olarak ortaya çıktıkları görülmektedir.

Aynı sorumluluk bilincinin şüphesiz toplumlara ve vatandaşlara da hakim olması gerekmektedir. Çünkü bu tür araçlar, toplumların kendi kendilerini yönetmelerine katkıda bulunacak tarzda kullanılabilmesi gibi, organize suçların işlenmesi gibi toplumsal barışı bozmaya yönelik amaçlarla da kullanılabilir¹⁴.

Küreselleşmenin demokratikleşmeyi artırdığı yönündeki argümanın bir başka dayanağını oluşturan insan hakları alanında yaşanan gelişmeler, son elli yıl içinde dünyada gözlemlenen en önemli olgulardan biridir. İnsan haklarını geliştirme yolundaki ilerlemeler; Birleşmiş Milletler Andlaşması ile başlayarak Evrensel Beyanname ile pekiştirilmiş ve daha sonra sivil, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarla ilgili sözleşmelerle ve diğer bölgesel insan hakları metinleriyle ‘insan hakları ortak hukuku’nun oluşumu gerçekleşmiştir.

Sözü edilen gelişmelerin en önemli sonucu, bireylerin uluslararası hukukun öznesi haline gelmesi ve insan haklarına saygının devletlerin iç sorunu olmaktan çıkarak, uluslararası bir sorun niteliğine dönüşmesidir. Oysa Westphalia döneminde geçerli olan anlayış; hükümetlerin, kendi vatandaşlarına ya da denetimleri altındaki diğer insanlara ilişkin tutumlarında, dış sorumluluk standartlarına veya süreçlerine bağlı bulunmamalarıdır. Dolayısıyla insan haklarına ilişkin normların oluşturulması ile devletler, kendi ülkelerinde yaşayan insanların temel haklarına saygı göstermek ve bu hakların korunmasıyla ilgili yükümlülüklerini yerine getirmek konusunda resmi taahhüt altına girmişlerdir¹⁵.

Bununla birlikte başlangıçta, insan hakları konusundaki normların etkisi oldukça sınırlı kalmıştır. Sözkonusu sürecin yaşanmasında etkili olan bir faktör; devletlerin, zorlayıcı mekanizmaların oluşturulması girişimlerine karşı belli bir direnç göstermeleridir. Ancak daha sonra hukuki açıdan zorlayıcı ve belirli davranış standartlarını öngören Sözleşmelerin kabul edilmesiyle, insan hakları ala-

¹³ **PIERSON**, Christopher, Modern Devlet, Çev. Dilek Hattatoğlu, Çiviyazıları, İstanbul 2000, s.313; Ayrıca bkz. **MARGETTS**, s. 71-72.

¹⁴ Bkz. **VANDENBERG**, Andrew, ‘Cybercitizenship and Digital Democracy’, Andrew Vandenberg (ed.), Citizenship and Democracy in a Global Era, St. Martin’s Press, New York 2000, s. 302-303.

¹⁵ Bkz. **MILLS**, Kurt, ‘Reconstructing Sovereignty : A Human Rights Perspective’, Netherlands Quarterly of Human Rights, Vol. 15, Issue 3, 1997, s. 276-278; **HAZIR**, Hayati, ‘Devletin Egemenliği ve İnsan Haklarının Uluslararası Korunması’, SÜHFD, c. 3, sy.1, 1990, s. 23-24.

nında yeni bir döneme geçilmiştir. Bu dönemde Avrupa Konseyi bünyesinde kabul edilen ve 1953'te yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, öngörülen yargı denetimi aracılığıyla önemli bir rol ifa etmiştir. Yargısal denetim organı olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, çeşitli kararlarında Sözleşmenin temel amacını, taraf devletlerin kendi egemenliklerine tabi kişilerle ilişkilerinde, uymaları gereken uluslararası standartların belirlenmesi şeklinde açıklamıştır. Mahkemeye göre Sözleşme, devletlere insan haklarını koruma ve geliştirme yükümlülüğü getiren, bu itibarla buyurucu nitelikleri olan bir 'ortak hukuk' belgesidir. Sözleşme, belirtilen özellikleri dolayısıyla, insan hakları alanında Avrupa kamu hukuku düzeninin Anayasal belgesi olarak kabul edilmektedir¹⁶. Sözleşme dışında insan haklarının korunması alanındaki bir diğer önemli aşama, 8.12.2000'de Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın¹⁷ yürürlüğe girmesidir. Şart'ın önemi, Avrupa Birliğinde hazırlık çalışmaları devam eden Anayasa Tasarısının 'Haklar ve Özgürlükler' bölümünü oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Şart'ta, esas itibarıyla somut bir denetim ve izleme mekanizması öngörülmemektedir. Ancak Birliğin yargı organı olan Avrupa Adalet Divanı, 1969'dan bu yana temel hak ve özgürlükleri içtihat yoluyla koruyucu bir fonksiyon yerine getirmektedir. Bu bakımdan Şart'ın etkisi de büyük ölçüde, Adalet Divanının içtihatlarına ve ayrıca üye devletlerin mevzuat yoluyla ya da yargıç kararlarıyla Şart hükümlerine hukuken bağlayıcı nitelik kazandırmalarına bağlı görünmektedir¹⁸.

¹⁶ Bkz. **SHORTS**, Edwin / **de THAN**, Claire, *Civil Liberties Legal Principles of Individual Freedom*, Sweet and Maxwell, London 1998, s. 445. Bunun dışında ayrıca, hukuki açıdan bağlayıcı bir denetim mekanizması öngörülmemiş olmakla birlikte 1.8.1975'te Helsinki'de kabul edilen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) Sonuç Belgesi de, insan hakları kavramının 'ideolojiler arası ortak bir değer' olarak benimsenmesi nedeniyle özel bir önem taşımaktadır. Nitekim AGİK bünyesinde çeşitli aralıklarla yapılan izleme toplantıları çerçevesinde 1990'da kabul edilen 'Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı'nda, bütün insanların doğuştan sahip oldukları vazgeçilmez hakların korunmasının ve bunlara işlerlik kazandırılmasının, hükümetlerin başlıca sorumluluğu olduğu kabul edilmiştir. İlgili belge ve diğer gelişmeler konusunda bkz. **KABOĞLU**, İbrahim Ö., *Özgürlükler Hukuku*, 6. baskı (Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş), İmge Kitabevi, Ankara 2002, s. 206 vd.; **DÖNER**, Ayhan, *İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi*, Seçkin Yayınları, Ankara 2003, s. 79 vd.

¹⁷ Temel Haklar Şartı'nda düzenlenen haklar; 'insanlık onuru', 'özgürlükler', 'eşitlik', 'dayanışma', 'vatandaşlık hakları', 'adalet' ve 'genel hükümler' olmak üzere yedi bölüm altında toplanmaktadır. Şart'ta kişiler bakımından iki tür haklara yer verilmiş olup, bunlardan kişisel, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar Birlik vatandaşları olup olmadıklarına bakılmaksızın herkes için geçerli olurken, vatandaşlık haklarından sadece Avrupa birliği-ne üye devlet vatandaşları yararlanabilecektir. Bkz. **DÖNER**, s. 126-127.

¹⁸ Bkz. **KABOĞLU**, s. 208-209.

Hukuki düzeydeki gelişmelerin yanında ayrıca, ulusal sınırları aşan sivil girişimlerin etkinliği ve özellikle Doğu Bloku ülkelerindeki muhalefet hareketlerinin, uluslararası insan hakları taleplerine dayanmaları da; insan hakları olgusuna, uygulama alanında önemli bir siyasi güç kazandırmış ve devlet-toplum ilişkilerinde radikal bir dönüşüme sebep olmuştur¹⁹. Böylece insan haklarına saygı, sadece normatif bir yükümlülük olarak değil, aynı zamanda uluslararası alanda meşru ve saygın siyasi birlikler olarak kabul edilmenin de temel şartı haline gelmiştir.

Hukuki ve siyasi düzeydeki gelişmeler hiç şüphesiz 20. yüzyılın en önemli başarılarından biridir. Fakat bu yüzyıl, aynı zamanda hakları koruyucu ilke ve değerlerin tam olarak pratiğe aktarılmadığı ve yoğun hak ihlallerinin yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. Bu sebeple hakların uygulamada gerçekleştirilmesi sürecinde, nasıl bir siyasal tutum içerisinde bulunulduğu, insan hakları alanındaki gelişmelerin demokratik sonuçlarının değerlendirilmesinde belirleyici nitelikteki temel unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bu hususta benimsenmesi gereken temel yaklaşım öncelikle, insan haklarının, kişilerin sırf insan olmak itibarıyla doğuştan sahip oldukları haklar olarak kabul edilmeleri ve gerçek fonksiyonlarının devlet iktidarının sınırlandırılması olduğudur. Dolayısıyla haklara sahip olmanın, kişiliğe bağlı görülmeyip, belli bir topluma ya da kollektiviteye mensubiyet şartına bağlanması, onların çoğu zaman topluma ve onun adına hareket eden siyasi otoriteye karşı ileri sürülebilmelerinin önünde ciddi bir engel oluşturacaktır. Öte yandan devletin meşruluğu da insan haklarını korumasına ve toplumda barışı temin etmek üzere kurulmuş bir müessese olmasına dayandığından, devletin kendi başına bir varlık olarak meşru kabul edilmesi de²⁰, insan haklarının devlet iktidarını sınırlandırıcı fonksiyonunun reddedilmesi anlamına gelecektir. Bu durumda ise ne anayasalarda yazılı olan hakların, ne de taraf olunan insan hakları belgelerinin pratik bir etkinlikleri olabilecektir.

Diğer taraftan insan hakları konusundaki gelişmelerin demokratikleştirici etkisi bakımından belirleyici olan bir başka husus, insan hakları ve dış politika bağlantısıdır. Esas itibarıyla evrensel hale gelen bazı kavramların, uluslararası sistem içinde farklı muhtevalara bürünmesi gözlemlenebilen bir olgudur. Nitekim Held, insan hakları söyleminin evrensel hale gelmiş olmasına rağmen, her zaman haklar sorunu hakkında ortak bir anlaşmayı yansıtmadığına işaret eder-

19 **FALK**, Richard, *Yırtıcı Küreselleşme*, Çev. Ali Çaksu, Küre Yayınları, İstanbul 2001, s.130-132.

20 **ERDOĞAN**, Mustafa, *Anayasal Demokrasi*, 5. baskı (Gözden geçirilmiş), Siyasal Kitabevi, Ankara 2003, s. 150-151; **ÇEÇEN**, Anıl, *İnsan Hakları*, Selvi Yayınları, Ankara 1990, s. 105.

ken²¹; Pierson, insan haklarının, bazı politikacıların uluslararası olaylarla ilgili hegemonyacı tutumlarını gerçekleştirmekte kullandıkları bir araç haline gelebileceğini belirtmektedir²². Bundan dolayı, evrensel insan hakları standartlarının dış politikadan dışlanması ya da ikili ilişkilerde bazı devletlerin iç işlerine karışılmasının veya belirli düzenlemelerin empoze edilmesinin aracı olarak kullanılarak siyasallaştırılması halinde, insan haklarını geliştirme yolunda elde edilen kazanımların uluslararası etkinlikleri kalmayacağı gibi, bütün insanlığın ortak yararına kullanılmalrı da sözkonusu olmayacaktır.

Teknolojik yenilikler ve insan haklarının evrenselleşmesi dışında küreselleşme ve demokratikleşme arasında kurulan bağlantının bir diğer dayanağı olarak, sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yürütülen faaliyetler gösterilmektedir. Esas itibarıyla enformasyona daha kolay ulaşılması, eğitim aracılığıyla elde edilen kazanımlar sivil toplumda canlanmaya, bu da halkın kendi hayatının kontrolünü kendi eline alma ve daha iyiye doğru geliştirme kararlılığında ve kapasitesinde büyük bir değişikliğe yol açmıştır. Çeşitli sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yürütülen hareketler, halkın yetkilendirilmesi ve güçlendirilmesi yolunda bilinçli çabaların ortaya çıkışına yol açmıştır²³.

Gönüllü organizasyonlar şeklinde biçimlenen bu kuruluşların oluşumu, insanların, değişik alanlarla ilgili (demokrasinin, insan haklarının, çevrenin, kültürün korunması vb.) kaygılarındaki artışa paralel olarak gelişmiştir. Bu süreçte, halkın yönetime katılımına duyulan ihtiyacın daha iyi anlaşılması; gerek hükümetlerin sınırlı kapasiteleriyle gerekse onların performansları karşısında uğranılan hayal kırıklıklarıyla birleşince, gönüllü kuruluşların çeşitlenmesinde itici bir rol oynamıştır. Bu tür grupların çeşitlenmesi ve çoğalması, etkin temsili sağlayıcı bir özellik taşıdığı gibi, çoğulculuğa ve demokrasinin işlerliğine de katkıda bulunan önemli bir faktördür. Gönüllü kuruluşlar, yönetimle vatandaş arasındaki mesafeyi daraltıcı, belli konularda halkı seferber edici ve siyasal tutum geliştirici rolleriyle pek çok ülkede önemli bir toplumsal desteğe sahip organizasyonlar konumundadırlar²⁴.

21 **HELD**, David, *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance*, Polity Press, Cambridge 1995, s. 95.

22 **PIERSON**, s. 287-288.

23 Bkz. **APPADURAI**, Arjun, 'Grassroots Globalization and the Research Imagination', Arjun Appadurai (ed.), *Globalization*, Duke University Press, Durham & London 2001, s. 16-17; **CARLSSON / RAMPHAL**, s. 49.

24 **McGREW**, Anthony, 'Power Shift: From National Government to Global Governance', David Held (ed.), *A Globalizing World? Culture, Economics, Politics, The Open*

Öte yandan sivil toplum kuruluşları bugün sadece ulusal düzeyde değil, uluslararası düzeyde de pek çok alanda faaliyet göstermektedirler. Yeni iletişim sistemleri aracılığı ile giderek daha çok sayıda insan arasında ortak konulara ve kaygılara yönelik ilişkiler kurulmakta ve sınır ötesi bağlar geliştirilmektedir. Böylece elde edilen enformasyon ve bilgi aracılığıyla uluslararası siyasetin harekete geçirebilmesi sağlanmaktadır. Küreselleşme süreci ile birlikte, artık ulusal sınırlarda biten bir devlet-toplum ilişkisinin yeterli görülmediğini ortaya koyan bu durum aynı zamanda, ulus devlet çerçevesinde kendi kendine yeten bireyden farklı olarak, diğer toplumlarla iç içe ilişkileri bulunan bireyi ön plana çıkarmaktadır. Bundan dolayı, sivil toplumun sınır ötesi ilişkilerle iç içe bir konum kazanması olgusundan hareketle yaygın olarak ‘uluslararası bir sivil toplum’ dan sözedilmektedir²⁵.

Sınır ötesi faaliyet ve etkileşimlerden vücut bulduğu kadar, aynı zamanda bu ilişkilerin büyümesinde de itici bir güç konumundaki ‘uluslararası sivil toplum’, gerek ulusal düzeydeki ihlalleri ve yetersizlikleri, gerekse küresel düzeyde ortaya çıkan sorunları dile getirme ve takip etme ortamı olarak işlev görmektedir. Bu ortamın aktörleri olan hükümet dışı gönüllü kuruluşlar, insanlığın ortak meseleleri hakkında; kitleleri harekete geçirebilmede, bir dünya kamuoyu oluşmasında ve çeşitli sorunlara ilişkin ortak hukuk normları geliştirilmesinde önemli katkılarda bulunabilmektedirler²⁶.

Bununla birlikte ulusal ve uluslararası düzeydeki sivil toplumun genişlemesinin ve sivil toplum kuruluşlarının etki ve rollerinin artmasının kendiliğinden demokratikleşmenin bir ifadesi olup olamayacağı hususu da tartışmaya açıktır.

Her şeyden önce, ulusal düzeyde sivil toplumun işlevselliği bakımından belirleyici olan husus, ilgili kuruluşların hükümetleri denetlemedeki etkinlikleridir. Siyasal otoritenin etkisinde ve denetiminde bulunan bir gönüllü kuruluşun, top-

University, London 2000, s. 138-139; **SCHOLTE**, s. 277-278; **CAMILLERI / MALHOTRA / TEHRANIAN**, s.24 ; **CARLSSON / RAMPHAL**, s. 24, 47.

- 25 **McGREW**, s. 141, 147-148; **DOĞAN**, İlyas, Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum, Alfa Yayınları, İstanbul 2002, s. 287; **KAISER**, Karl, ‘ Demokrasi Sorunu Olarak Küreselleşme’, Çev. Feridun Timur, Türkiye ve Siyaset, sy. 4, Eylül-Ekim 2001, s. 90, 93.
- 26 **REINICKE**, Wolfgang H. / **WITTE**, Jan Martin, ‘Interdependence, Globalization, and Sovereignty: The Role of Non-Binding International Legal Accords’, <http://www.loccum.de/materialien/globalisierung/Reinicke-Witte.pdf> (B.T. 12.1 2004); **APPADURAI**, s. 19; **SCHOLTE**, s. 278. Sözkonusu katkıları, küreselleşmenin olumsuz etkilerini dengelemeye yönelik çabalar niteliğinde ve buna bağlı olarak ilgili kuruluşları da ‘aşağıdan küreselleşmenin taşıyıcıları’ şeklinde değerlendiren Falk, bu sosyal güçlerin, aynı zamanda demokrasinin uluslararası düzeyde desteklenmesi sürecindeki ‘araçlar’ olduklarını belirtmektedir. Bkz. **FALK**, s. 199, 217; ‘Aşağıdan küreselleşme’ tabiri için ayrıca bkz. **APPADURAI**, s. 16.

lumu ilgilendiren meseleler hakkında etkin bir rol oynaması mümkün olmadığından, bu tür kuruluşların devletle ilişkilerinde özerk olmaları öncelikli bir şarttır. Özerklik çerçevesinde işleyen böyle bir yapıda, sivil toplum kuruluşlarına yönelik olarak yasaklayıcı, engelleyici ya da yönlendirici bir tutum alınması sözkonusu olmayıp, destek verici, imkan sağlayıcı ve gerektiğinde işbirliğini geliştirici bir davranış ortaya konulmaktadır. Hiç şüphesiz böyle bir yapıda, devlet açısından saydamlık ve hesap sorulabilirlik ön şart olarak belirmektedir. Öte yandan gönüllü kuruluşlar bakımından da, devletten özerk olunması, mutlak devlet karşıtlığını ifade etmediği gibi, bağımsız olarak faaliyette bulunulması da, işbirliği imkanlarının ortadan kalkması anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla her iki taraf için de, diyaloga açık ve uzlaşmacı tutumların geliştirilmesi önem taşımaktadır²⁷.

Öte yandan sivil toplum alanında çok çeşitli tüzel kişilikler bulunmakla birlikte, hepsinin yapısının demokratik olduğu söylenemeyeceği gibi, bazı gönüllü kuruluşların faaliyetleri bakımından da yıkıcı bir tutum içerisinde olabildikleri gözlenmektedir. Oysa sivil toplum, başta hoşgörü olmak üzere demokratik tutumların geliştirildiği bir alandır. Bu sebeple kendi ilke ve değerlerini diğer toplumsal kesimlere empoze etme eğiliminin ya da toplumu yukarıdan aşağıya topyekün değiştirme amacıyla hareket edilmesinin, sivil toplum kuruluşlarının gerçek işlevleriyle bağdaştırılması mümkün değildir. Çünkü sivil toplum kuruluşları, 'kendi projelerini sınırlayan, çoğulculuğu kabul eden ve aşağıdan yukarıya doğru hareket eden' organizasyonlar olup²⁸, bu ilkelere riayet edilmeksizin faaliyette bulunulması, despotizme yol açma olasılığını her zaman içinde barındırmaktadır.

Aynı şekilde, benzer davranışların ya da yapılanmaların küresel düzeyde de gerçekleşebileceğini ve bu itibarla uluslararası sivil toplumun da kendiliğinden demokratikleşmenin bir anlatımı olmadığını ileri sürmek mümkündür. Çünkü küresel toplumun önünde de her şeyden önce; küresel sorunlar üzerine fikirler geliştirme ve gerek hükümetlerin gerekse uluslararası kuruluşların denetimindeki bürokrasilerden bağımsız olarak faaliyette bulunabilmek kadar, gerektiğinde onlarla işbirliği yapmak gibi zorlu görevler bulunmaktadır. Öte yandan küresel

27 **ŞENATALAR**, Burhan, 'STK- Devlet İlişkilerine Kuramsal Bakış', Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu-VII : Avrupa Birliği Yolunda Türkiye'de STK-Devlet İlişkileri (2-3 Haziran 2000), Ayşen Anadol (Yay. Haz.), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul 2001, s.13-14.

28 **GÖLE**, Nilüfer, 'Yurtdışı İlişkilere Kuramsal Bir Bakış', 'Küçülen Dünyamızda Büyüyen Sivil Toplum' Sivil Toplum Kuruluşları ve Yurtdışı İlişkiler Sempozyumu (23-24 Haziran 1995, İstanbul), Sivil Toplum Kuruluşları:Üç Sempozyum, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul 1998, s.115.

sivil toplum içinde de, özellikle yabancılara karşı ırkçı fikirlerin yayılması, faşist tutumları içeren gruplaşmaların ve talepleri yönünden özgürlük karşıtı fikirlerin ortaya çıkması dolayısıyla çeşitli gerilimlerin yaşanması da mümkün olabilmektedir²⁹. Bu tür gelişmeler, küresel sivil toplumun pozitif boyutları olduğu kadar, negatif boyutları da bulunduğunu ortaya koymaktadır. Negatif yönlerin ortadan kaldırılması için şüphesiz, küresel düzeyde de sivil toplumun hoşgörü, dürüstlük ve özgürlük gibi ilkelere dayanan ortak bir ahlaki temel üzerinde yükselmesi gerekmektedir.

‘Küreselleşme ile demokrasi arasında doğru bir orantı bulunduğu’ yönündeki değerlendirmeye dayanak olarak gösterilen sözkonusu argümanlarla ilgili olarak buraya kadar yapılmış olan açıklamalardan, demokrasiye yönelik imkanların ve tehditlerin paralel bir süreç izlediği sonucunu çıkarmak mümkündür. Esas itibarıyla Soğuk Savaşın sona ermesi ve sosyalist sistemlerin yıkılmasıyla birlikte demokrasinin 1990’lı yıllarda popülerlik kazanması, bu kavramın küreselleşme ile bağlantılandırılması sürecinde etkili bir rol oynamıştır. Fakat küreselleşmenin, başta sosyalist sistemlerin çökmesi olmak üzere demokrasiye yönelik bir takım göstergelerinin ya da imkanlarının varlığı, şüphesiz demokrasinin her yerde kurulduğu veya kurulmuş olduğu yerlerde büyük zorluklarla karşılaşmadığı anlamına gelmemektedir³⁰. Demokrasinin karşılaştığı zorluklar, esas itibarıyla demokratik süreçlerle ilgili etkinlik kaybına ve belirli ölçüde hayal kırıklıkları yaşanmasına neden olmaktadır. Sözkonusu etkinlik kaybının dayanağını oluşturan faktörler konusunda ise küreselleşme ve ulus devlet etkileşiminin sonuçları belirleyici olmaktadır.

III- KÜRESELLEŞME VE ULUS DEVLET

Ulus devlet, küreselleşme ve demokrasi ile ilgili tartışmalar çerçevesinde merkezi bir önem taşıyan temel kavram konumundadır. Ulus devletle demokrasi arasında kurulan bu bağlantının nedeni her şeyden önce, günümüzde demokrasinin işlediği siyasi mekanın ulus devletler olmasıdır. Bunun dışında, demokratik kurumların tarihsel olarak ulus devlet bünyesinde gelişmiş olması da böyle bir bağlantının kurulmasındaki önemli etkidir.

Ulus devletler esas itibarıyla, 16. yüzyılda temelleri atılan modern devletin, daha sonra ‘ulus’ kavramı etrafında yeniden biçimlenmiş halini ifade etmektedir. Batı Avrupa toplumlarında ulus devlet kurma sürecindeki aşamaları teşkil eden;

²⁹ Bkz. **ROSENAU**, James N., ‘Change, Complexity, and Governance in Globalizing Space’, Jon Pierre (ed.), *Debating Governance*, Oxford University Press, New York 2000, s. 192-195; **SCHOLTE**, s. 279.

³⁰ Manent, bu durumun daha ziyade demokratik meşruluk ilkesinin artık dünyanın hiçbir yerinde siyasi olarak önemli bir rakibi bulunmadığı şeklinde değerlendirilebileceğini belirtmektedir. **MANENT**, Pierre, ‘Milletsiz Bir Demokrasi Düşünülebilir mi?’, Çev. Sadir Karabekir, *Türkiye ve Siyaset*, sy. 5, Kasım- Aralık 2001, s. 59.

‘devletin ortaya çıkışı’, ‘ulusal kimliğin oluşması’, ‘politik yurttaşlığın yerleşmesi’ ve kaynakların /fırsatların yeniden dağılımı anlamında ‘sosyal yurttaşlığın yerleşmesi’ aynı zamanda demokrasilerin de arka planını oluşturmaktadır³¹. Demokrasi her ne kadar ‘halk iktidarı’ anlamında ilk kez eski Yunan’da uygulanmakla birlikte, çağdaş biçimini 19. ve 20. yüzyıllarda almıştır. Yurttaşların çoğunluğunun, kendi başına siyasal kararlar alabilen temsilcilerin seçimine en geniş biçimde katılmasını sağlayan bir dizi, kural, prosedür ve kurum bu süreçte oluşmuştur. Bu anlamda demokratik anayasal devlet, milletin özgür iradesiyle meşrulaştırılmış bir düzen anlayışına tekabül etmektedir³².

Böyle bir düzen anlayışının belirmesi, ulus devlet ile meşruiyetini milli egemenlik ilkesinden olan demokrasinin, tarihsel bakımdan örtüştüğünü ortaya koymaktadır. Her ne kadar ulus devletin kurulması, doğrudan doğruya demokrasiye yol açan ve onu garanti eden bir olgu olmamış ise de, demokrasinin kurulması için gerekli öncülleri sağlamıştır. Örneğin ulus devlet, insanları modern öncesi toplumun barındırdığı kişisel bağımlılık ilişkilerinden arındırarak, birer birey olarak özgürleştirmiş ve onları vatandaşlık bağları ile kendisine bağlamıştır³³. Öte yandan ulus devletin meşruiyeti, genellikle toprakları üzerinde yaşayanların bir kültürel homojeniteye sahip olması ya da bir arada yaşama iradesinin bulunmasıyla temellendirilmektedir. Böylece sınırları belli bir toprak (territory) içinde çeşitli bağılıkları olan bir topluluğun bulunduğu hususu, temsili demokrasinin bir diğer ön kabulü olarak ortaya çıkmıştır. Sözkonusu topluluk ayrı bir kimliğe sahiptir ve bu kimlik, bireylerin kimliğini belirlemekte baskın bir konumda bulunmaktadır. Ayrıca territorial devlet düzeni gereğince, bu toprak içinde yaşayanların kaderlerinin, büyük ölçüde ulus devletlerce alınan kararlarla belirlendiği kabul edilmiştir. Fakat bu düzenin aktörleri konumundaki ulus devletler kategorisi, uzun bir süredir, devlet ve yönetim denildiğinde alternatifinin düşünülmesine yer bırakmayacak ölçüde bir hegemonya kurmuş olmakla birlikte, son yirmi yılda etkinlik kaybına uğramaya ve buna bağlı olarak da eleştirilmeye başlanmıştır³⁴.

31 Bkz. **SARIBAY**, Ali Yaşar, Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji, Alfa Yayınları, İstanbul 2000, s. 94.

32 **GELBER**, Harry G., Sovereignty Through Interdependence, Kluwer Law International, London 1997, s. 3-5; **GÖZE**, Ayferi, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, 9. baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2000, s. 180 vd.; **HABERMAS**, Jürgen, Öteki Olmak Ötekiyle Yaşamak: Siyaset Kuramı Yazıları, Çev. İlnur Aka, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 15 vd.

33 **HABERMAS**, s. 19-21.

34 **HIRST**, Paul / **THOMPSON**, Grahame, Küreselleşme Sorgulanıyor, Çev. Çağla Erdem-Elif Üçel, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 1998, s. 204 vd.; **CERNY**, s. 4; **TEKELİ**,

Ulus devletteki etkinlik kaybının, öncelikle egemenlik ilkesi üzerindeki aşınma dolayısıyla ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Egemenlik ilkesindeki aşınma yönünden de devletin, bağlayıcı kural koyma ve uygulama yetkisine karşılık gelen resmi ya da hukuki egemenliği ile kamu politikalarını belirleme ve bu politikaların işleyişini yönlendirme kabiliyeti anlamındaki operasyonel-fiili egemenliği mukayese edildiğinde ise, sözkonusu aşınmanın daha ziyade ikinci anlamdaki egemenlikle ilgili olduğu görülmektedir³⁵. Bu durumun gözlemlenebileceği somut alanlardan biri ekonomik alandır. Özellikle teknolojik değişime bağlı olarak sermaye dolaşımının hız kazanması ve etki alanının genişlemesi, ulus devletlerin para ve maliye politikalarını belirleme ve uygulama güçlerini azaltmış ve onları artan bir şekilde küresel ekonominin dalgalanmalarından etkilenebilir hale getirmiştir. Devletlerin, ulusal ekonomik stratejiler üzerindeki denetimlerini sürdürmeye gerçekten muktedir olup olmadıklarını tartışılır hale getiren ve kilit politika alanlarının küresel ekonominin gerekleri doğrultusunda şekillenmesi olgusuna işaret eden bu süreç, ekonomik geleceğin ve toplumsal gündemin belirlenmesi çerçevesinde aynı zamanda yönetilebilir olma sorununu da ortaya çıkarmıştır³⁶.

Benzer değerlendirmenin ekonomi dışında başka alanlarda da geçerli olduğunu ileri sürmek mümkündür. Çünkü ulus devletin bir siyasi kurum olarak etkinliği sadece mal ve kapital akımları yönünden değil, sınırlarından geçen bilgi ve insan akımları üzerindeki denetimi yoluyla da sağlanmaktadır. Oysa, ulus devletlerin, bilgi iletişimine yönelik bir takım düzenleyici normları demokratik süreçler aracılığıyla kararlaştırabilmeleri mümkün olmakla birlikte, bunların teknik sebeplerden ötürü tam olarak etkin olamadıkları ve bu itibarla söz konusu normların ülke sınırları içinde gerçekleştirilmeleri imkanının kaybedildiği gözlenmektedir³⁷. Öte yandan çevre sorunu, insan ticareti, terör, uyuşturucu kaçakçılığı gibi sınır tanımayan sorunların tek tek ulus devletler tarafından çözülemeyeceğinin kavranması da, gerçekte siyasi toplulukların kendi yönetimlerine ilişkin kararları ve politikaları kendi tercihleri doğrultusunda ve bağımsız olarak

İlhan, 'Küreselleşen ve Moderniteyi Aşan Dünya Artık Temsili Demokrasiyle Yetinmiyor', Yeni Türkiye, y.4, sy. 19, Ocak- Şubat 1998, s. 431; **HELD**, Models of Democracy, s. 341-342.

35 Bkz. **REINICKE**, Wolfgang H./**WITTE**, Jan Martin, 'Interdependence, Globalization, and Sovereignty : The Role of Non-Binding International Legal Accords', <http://www.loccum.de/materialien/globalisierung/Reinicke-Witte.pdf> (B.T. 12.1 2004).

36 **THOMPSON**, Grahame, 'Economic Globalization?', David Held (ed.), A Globalizing World? Culture, Economics, Politics, The Open University, London 2000, s. 94 vd.; **PIERSON**, s.277, 281-282; **CERNY**, s. 10-12; **BURCHILL**, s. 286.

37 **KAISER**, s. 90; **TEKELİ**, İlhan /**İLKİN**, Selim, Türkiye ve Avrupa Birliği, Ümit Yayıncılık, Ankara 2000 , s. 558

belirlemeleri esasına dayanan özerklik ya da fiili-operasyonel egemenlik fikrindeki aşınmanın önemli göstergelerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır³⁸.

Fiili-operasyonel egemenlik fikrindeki aşınma ile ilgili olarak, belirtilenlerin dışında özellikle yerel, bölgesel ve global düzeyde işlev gören çeşitli yapı ve mekanizmalar yönünden düşünüldüğünde de benzer sonuçlara varılması mümkündür. Örneğin halkın yönetim düzeyindeki etkinliğini arttırmaya yönelik olarak yerel yönetimlerin idari, mali ve ekonomik boyutta özerkleşmesi amacıyla gerçekleştirilen çeşitli düzenlemeler³⁹ bir taraftan katılımı güçlendirici etkiler meydana getirirken, diğer taraftan ulus devlet, toprakları üzerindeki ve vatan-daşları hakkındaki politikaları belirleme kapasitesini ve onun bu yöndeki merkezi konumunu da sorgular hale getirmektedir.

Aynı tutum, bölgeselleşme eğilimi⁴⁰ ve ulus devletlerin küresel boyuttaki yapılanmalarla olan bağlantıları dolayısıyla da ortaya çıkmaktadır. Geçtiğimiz elli yılda hızlanan uluslaşma, esas itibarıyla birçok uluslararası siyasi otoriteye varlık kazandırmış ve bunların faaliyetlerini güçlendirmiştir. Nitekim Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler gibi kuruluşlar aracılığıyla ulus devletlerin; hukuki, siyasi, ekonomik, ticari vb. olmak üzere pek çok alanda evrensel olarak nitelendirilen norm ve standartları benimseme eğilimi içine girmeleri, hatta benimsemeye zorlanmaları söz konusu olmaktadır⁴¹. Evrensel normlara uymanın,

38 **HELD**, *Models of Democracy*, s. 352; **McGREW**, s.138.

39 **KAZGAN**, Gülten, *Küreselleşme ve Ulus Devlet*, Yeni Ekonomik Düzen, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2000, s. 35

40 Bu eğilime örnek olarak, bazı bölgelerdeki yerel yöneticilerin, kendi bölge ekonomileri içinde kamu-özel sektör ortaklığının yeni biçimlerini kurma arayışına girmelerini ve merkezi hükümeti atlayarak öteki bölge yönetimleriyle doğrudan bağlar geliştirmelerini göstermek mümkündür. Bkz. **PIERSON**, s.300; **PAYNE**, Anthony, 'Globalization and Modes of Regionalist Governance', Jon Pierre (ed.), *Debating Governance*, Oxford University Press, New York 2000, s. 202-206.

41 Örneğin sözü edilen kurumlar arasında yer alan ve uluslararası ekonominin işleyişini belirlemede artan ölçüde güç kazanan IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşlarca uygulanan yapısal uyum programları aracılığıyla, uluslararası ekonomi politiğin oluşturulması süreci yaşanmaktadır. Öte yandan bölgesel düzeyde bir yapılanma biçimi olan Avrupa Birliğinde, gerek Bakanlar Konseyinin direktif ve yönergeleri ile gerekse Avrupa Adalet Divanının yorum ve uygulamaları ile oluşan uluslarüstü hukuk, Birliğe üye ülkelerin ulusal hukuk düzenlerinin üstünde yer alan bir ortak hukuk olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde Avrupa Konseyi çerçevesinde kabul edilen ve 'Avrupa ortak kamu düzeni' anlayışının kaynağını teşkil eden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi; hukuken bağlayıcı nitelikte olup, Sözleşmenin denetim organı olarak görev yapan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kararlarına, taraf devletlerin uyma zorunlulukları bulunmaktadır. Bunun dışında

ulus devletler için bir zorunluluk haline gelmesinin egemenlikle ilgili en önemli yansıması, böyle bir olgunun ulusal otoriteleri uluslararası kuruluşlara ve mekanizmalara daha bağımlı hale getirmesi, böylece tam bağımsızlığın yerini ‘kısmi’ bağımsızlığa, tam egemenliğin de yerini ‘sınırlı’ egemenliğe bırakmasıdır⁴².

Bununla birlikte egemenliğin sadece bugün değil, ulus devlet tarihinin hiçbir döneminde ‘tam bağımsızlık’ teriminde ifadesini bulan mutlaklıkta bir gerçek olmadığı⁴³, ayrıca sözü edilen kurumlara üyeliğin de devletlerin kendi iradi tercihleriyle gerçekleştiği ve bunun egemenlik yönünden daha farklı bir değerlendirilmeye tabi tutulması gerektiği ileri sürülebilir. Fakat diğer taraftan sözkonusu olguların gerçekte, küreselleşmenin şarta bağlı olarak geliştiğini ve ulus devletlerin aynı zamanda karşı karşıya kaldıkları aşınmanın niteliği konusunda da belirleyici rol oynadıklarını gösteren olgular olarak değerlendirilmeleri mümkündür. Bundan dolayı küreselleşmenin ulus devletleri nasıl ve ne yönde aşındıracağına, yine ulus devletlerin sağlayacağı meşruiyet kalıpları içinde gerçekleşmekte olduğu söylenebilir⁴⁴. Ancak küreselleşmenin, uluslararası ekonomik ve siyasi düzende farklı konumda bulunan devletlere farklı etkiler yaptığı gözlemlendiğinde, bu gerçekleşmenin tüm ulus devletler için aynı oranda geçerli olmadığını söylemek mümkündür. Bu itibarla, uluslararası sistem içinde yer alan devletlerden bazılarının, egemenliğin aşınması sürecinde daha çok dışa bağımlı hale gelirken, bazılarının dışa bağımlılıklarının görece daha az olduğu ve bu dengesizliğin ‘asimetrik (eşit oranlı olmayan) karşılıklı bağımlılık’ teorisiyle⁴⁵

Birleşmiş Milletlerin, özellikle Soğuk Savaşın son ermesinden sonra ulus devlet içindeki uyumsuzluklara ‘insani’ esaslarla müdahale etmesi de, uluslararası sistemin geleneksel temeli olan ‘iç işlerine karışmama’ kuralının değerini büyük ölçüde azaltmaktadır. Bkz. McGREW, s. 145-146; ERDOĞAN, Mustafa, Anayasa ve Özgürlük, Yetkin Yayınları, Ankara 2002, s. 55-57; SCHOLTE, s. 146-151.

42 ERDOĞAN, Anayasa ve Özgürlük, s. 53.

43 Bkz. KRASNER, Stephen D., ‘Sovereignty’, <http://www.questia.com/PM.qst?action=openPageViewer&docId=5000.960062> (B.T. 20.1.2004); ERDOĞAN, Anayasa ve Özgürlük, s. 53; Öte yandan Dahl, özerklik kaybı ile ilgili olarak, dünya ölçeğinde ortaya çıkan büyük dönüşümün makul bir bakış açısına oturtulması için, kent devletinin özerkliği ile ulus devletin egemenliğinin gerçek olmaktan çok bir kurgu olduğunun hatırlanması gerektiğine işaret etmektedir. Yazara göre, sadece ulusal çatışmalar değil, fakat alışveriş, ticaret ve finans da her zaman devlet sınırlarından taşmıştır. Bu nedenle demokratik devletler, üzerinde az veya hiç kontrol sahibi olmadıkları dış güçlerin eylemlerini dikkate almadan, özerk bir biçimde davranma yeteneğine hiçbir zaman sahip olmamışlardır. Bkz. DAHL, s. 405.

44 CAMILLERI / MALHOTRA / TEHRANIAN, s. xvii-xviii; TEKELİ / İLKİN, s. 556.

45 ‘Asimetrik karşılıklı bağımlılık’, asimetrisinin güçlü tarafında yer alan devletler için global siyasal sistemin denetlenmesini mümkün kılarken, zayıf tarafında yer alan devletler için ‘bağımlılık’ ve egemenliğin görece daha fazla aşındığı anlamına gelmektedir. Bkz.

açıklanabileceği belirtilmektedir. Fakat, düzeyi farklı olmakla birlikte, egemenliğin ulus devletler açısından aşınmasının işaret ettiği önemli husus, siyasal iktidarın ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde farklı güçler tarafından paylaşılma durumunda olduğudur. Bu doğrultuda, siyasal kader birliğinin çerçevesi, karmaşık siyasi ve ekonomik örgütsel süreçler ve yapılar tarafından belirlenirken, ulus devlet yönetimleri de kendi yurttaşları için uygun olan politikaları belirleyecek tek merci olmaktan çıkmaktadırlar⁴⁶.

Yöneticilerin siyasi seçeneklerinin sınırlandığı böyle bir süreçte, devletler esas itibarıyla 'politika üretmekten' ziyade, giderek daha çok 'politika uygulayan'⁴⁷ birimler haline gelmektedirler. Oysa 'siyaset yapabilme kapasitesine sahip olunması'nın, demokratik yönetimlerin dayanması gereken bir olgu olduğu düşünüldüğünde⁴⁸, bu durumda ulusların kendi kaderlerini tayin konusunda tam yetkili olmaktan çıktıklarını söylemek mümkündür.

Bununla birlikte küreselleşmenin, 'kendi kaderini belirleme' ya da 'kendi kendini yönetme' kapasitesindeki aşındırıcı etkilerine rağmen, ulus devletler, uluslar arası boyutta tanınmış tek siyasal birlik yapısı olmaya devam ettikleri gibi, ülke içinde de temel aktör konumunda bulunmaktadır⁴⁹. Bu çerçevede bir yandan, bölgesel ve küresel kurumlarla olan bağlantıları devam ettirirken, diğer yandan insanların hayatlarını yakından ilgilendiren pek çok alanda politika ve karar verme aracı olmayı sürdürmektedirler. Dolayısıyla gerek güvenliğin

CINAR, Özen, 'Global Siyasal Sistem ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme', Doğu-Batı, y. 6, sy. 24, 2003, s. 278-279, 281,287.

46 **HELD**, Democracy and the Global Order, s.16-17.

47 Pierson bu tabirin , daha ziyade 'en güçlü' devletler dışında kalan devletler için düşünülmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bkz. **PIERSON**, s. 312.

48 Cerny, ulus devlete dayalı liberal demokrasilerin bu potansiyellerini 20.yüzyılın ilk yarısında gerçekleştirmeye başladıklarını, ancak ironik bir şekilde küreselleşme ile ortaya çıkan koşulların sadece yarım yüzyıl sonra onun bu kazanımlarını aşındırdığına işaret etmektedir. Bkz. **CERNY**, s. 6.

49 Esas itibarıyla çok sayıda ekonomik organizasyonun, ulus devleti aştığı ve devletlerin, egemenlik yetkilerinin belli bir kısmını, gönüllü olarak ulusüstü kuruluşlara ve birliklere devretme eğilimi içinde oldukları bir gerçek olmakla birlikte, küresel aktörlere yönelik güç kaymasının her alanda ve bütünüyle geçerli olduğunu ileri sürmek mümkün değildir. Örneğin bu süreçte ulusal ekonomiler, kaynakların düzenlenmesinde ve tahsisinde standart birim olmaya devam etmektedirler. Öte yandan, birçok ülkenin bütçesinden daha fazla miktarda kaynağı denetimleri altında bulunduran ve faaliyetleri ulusal sınırlarla çevrili olmayan çok sayıda ulusötesi firmaların da, gerçekte ilgili devletlerin düzenlemelerinden ve politikalarının sonuçlarından tümüyle uzak olmadıkları görülmektedir. Bkz. **SMITH**, Anthony D., Küreselleşme Çağında Milliyetçilik, Çev. Derya Kömürcü, Everest Yayınları, İstanbul 2002, s. 116,132; **PIERSON**, s. 298-299, 312.

temininde ve gerekli hukuk çerçevesini yürürlükte tutmada gerekse, ekonomi politikalarının hayata geçirilmesinde ve -işlev kaybına uğramakla birlikte- vatandaşların refahını sağlamada siyasal aktörler olarak ulus devletler, önemli bir role sahip bulunmaktadır. Ayrıca, esnek bir yapıya bürünmüş olmakla birlikte, sınırların tamamen yok olduğundan sözedilemeyeceği gibi, dünya mekanı da sadece ağlar mekanından ibaret bulunmamaktadır. Fakat burada ulus devletlerin korudukları sınırların bazı alanlarda sıkı iken, bazılarında daha esnek yapıda olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin ekonomi alanı ya da ticaret ilişkileri, sınırların daha esnek olduğu alanlardır. Ancak bu durum, ulus devletlerin ortadan kalkması biçiminden ziyade, uluslararası alanın temel birimleri olarak devletlerin, müştereken dünya ekonomisini denetlemelerini gerekli kılan bir olgu biçiminde yorumlanmalıdır. Belirtilenlerin dışında, uluslararası toplumun; başta kanunların yapılması, uygulanması ve uygulamaların denetimi ve koordinasyonu açısından hukuki anlamda yaptırım gücüne sahip organizasyonlara ihtiyaç duyduğu görülmektedir ki, bu da bugünkü ve yakın gelecekteki konjonktürde ulus devletlerin önemini koruyacağını ortaya koymaktadır⁵⁰.

Kısacası küreselleşme devletleri gereksiz ya da önemsiz hale getirmemekte, aksine yukarıda belirtilen hususlar ulus devletlerin, siyasi teşkilatlanmanın asli biçimleri olarak varlıklarını korumaya devam edeceklerini ortaya koymaktadır. Pierson, bu süreçte, ulus devletin güçlerinden bazılarının ulus-altı (devlet faaliyetlerinin ademi merkezileşmesi biçiminde) ya da uluslar-üstü düzeydeki kurumlara 'yeniden dağıtım' hususunun yaşandığını ve bundan dolayı 'devletin eylem parametrelerinin değişimi'nden sözedilebileceğini belirtmektedir⁵¹. Dolayısıyla ulus devlet açısından 'sınırların tümüyle geri çekilmesi' sözkonusu olmayıp, bu aşamada yaşanan daha ziyade, fiili-operasyonel anlamda egemenliğin geleneksel kullanım biçiminin farklılaşmaya ve dönüşüme uğramasıdır. Bu sebeple egemenlik, devletlerarası ilişkilerde yine kritik bir istikrar kaynağı sayılmaya devam edecektir. Fakat ulusal politikaların belirlenmesi ve hayata geçirilmesi sürecinde yaşanan farklılaşma ve dönüşüm nedeniyle, bu ilkenin yeni koşullara uyumlu hale getirilmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır⁵².

Egemenlik ilkesinin yeni koşullara uyumlu hale getirilmesi zorunluluğunun, şüphesiz bir siyasal sistem olarak demokrasinin işleyişini yeniden biçimlendiren

50 Bkz. **PIERSON**, s. 297; **FALK**, s. 200; **THOMPSON**, s.123-124; **KRASNER**, Stephen D., Sovereignty, [http://www.questia.com/PM.qst?action=openPageViewer&docId=5000.960062\(B.T.20.1.2004\)](http://www.questia.com/PM.qst?action=openPageViewer&docId=5000.960062(B.T.20.1.2004)).

51 **PIERSON**, s. 299-280.

52 Bkz. **REINICKE**, Wolfgang H./**WITTE**, Jan Martin, 'Interdependence, Globalization, and Sovereignty : The Role of Non-Binding International Legal Accords', <http://www.loccum.de/materialien/globalisierung/Reinicke-Witte.pdf> (B.T. 12.1 2004); **McGREW**, s.142,163; **HIRST / THOMPSON**, Küreselleşme Sorgulanıyor, s.255; **PIERSON**, s.296-299; **FALK**, s.46.

önemli sonuçları bulunmaktadır. Çünkü ulus devletin hareket alanının aşındığı ve egemenliğin dönüşüme uğradığı bir süreçte, bireylerin; resmi olarak oy hakları aracılığıyla yöneticileri belirleme gücünü ellerinde tuttuklarını söylemek mümkün olmakla birlikte, kamu politikalarını biçimlendirme ya da siyasi sisteme nüfuz etme anlamında yönetme gücüne ne ölçüde sahip oldukları tartışılır hale gelmiş bulunmaktadır.

IV-KÜRESELLEŞMENİN DEMOKRASİNİN NORMATİF ESASLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

‘Halkın yönetimi’ ya da ‘halk tarafından yönetim’, demokrasi konusundaki açıklamaların merkezinde yer alan kavramlardır. Buradaki yönetimden kasıt, siyasal kararların alınması ve uygulanmasıdır. Böyle bir yönetim işlevinin fiilen halk tarafından yerine getirilmediği düşünüldüğünde, Sartori’nin belirttiği gibi günümüz demokrasileri ‘yöneten’ değil, ‘yönetilen’ demokrasiler özelliğini taşımaktadırlar. Sartori’ye göre yönetilen demokrasilerin en temel sorunu, ‘özgür halkın yönetimi’ni gerçekleştirmektir⁵³.

Özgür halkın yönetiminin gerçekleştirilmesi, öncelikle temel siyasal kararların otorite kaynağının halk olarak tayin edilmesini gerektirir. Fakat karar alıcıların kim olacağına ilişkin bir yetkilendirmeyi ifade eden bu aşamanın dışında demokrasiler, yöneticilerin kontrolünü ve halka karşı sorumluluklarını da mümkün kılan sistemlerdir. Bu itibarla Pierson’un belirttiği gibi demokratik süreç, gerçekte -siyasal kararların alınması ve uygulanması anlamında- ‘de facto’ (fiili) egemen olmayan halkın, bu gibi yetkileri elinde tutan devlet aktörlerine karşı bir tür kısıtlama uyguladığı bir süreç haline gelmekte⁵⁴ ve böylece halka, kendi geleceğini biçimlendirme gücü sağlanmaktadır. Bu itibarla demokratik siyasetin merkezinde yer alan temel fikir, ‘bir topluluğun kendini doğru olarak yönetmesi ve kendi kaderini tayin etmesi’ olarak ortaya çıkmaktadır⁵⁵.

Küreselleşmenin sözüedilen olguyu güçlendirici etkileri bulunduğu şüphesiz yadsınamaz. Ne var ki küreselleşme, aynı zamanda ve paradoksal olarak parlamenter demokrasinin sınırları da belirlemektedir. Nitekim ulus devlet sınırlarını aşan bağlantılar ve yönetim ilişkileri dikkate alındığında, bir topluluğun kendi geleceğini biçimlendirmesi fikrinin önemli ölçüde sorgulanır hale geldiği göz-

⁵³ **SARTORI**, Giovanni, ‘How Far can Free Government Travel?’, *Journal of Democracy*, Vol. 6, Issue 3, 1995, s. 101-102.

⁵⁴ **PIERSON**, s. 36-37.

⁵⁵ **HELD**, *Models of Democracy*, s.337; **DAHL**, s. 414.

lenmektedir⁵⁶. Böyle bir gelişmeyi esas itibariyle, demokrasilerin yönetim ilkesini oluşturan ‘çoğunluk ilkesi’ yönünden karşılaşılan bazı ihtimalleri değerlendirerek açıklamak mümkündür.

Temel siyasal kararların alınmasında ve izlenecek siyasetlerin belirlenmesinde en çok oyu alanın öne çıkacağına işaret eden bu ilke, aynı zamanda siyasal kararların ne şekilde geçerli ya da meşru sayılacağına da temelini oluşturmaktadır. Seçimler aracılığıyla ortaya çıkan bu uzlaşma fikri, esas itibariyle sınırları belirli bir toprak parçasını ve bu sınırlar içinde yaşayan toplulukları ilgilendirmektedir. Dolayısıyla toprakların sınırları, bireylerin kendi yaşamlarını etkileyen kararlara katılacakları ya da katılamayacakları alanı belirlemektedir. Fakat içinde yaşadığımız dönemde çoğunluk tarafından alınan kararların sonuçlarının ulusal sınırların dışına taşması ve bu itibarla sadece kararların alındığı ülke vatandaşlarının değil, diğer toplumlardaki vatandaşların da etkilenmesi söz konusu olup⁵⁷, burada diğer toplumlardaki vatandaşlar bakımından ortaya çıkan husus, kendi ulusal çoğunlukları tarafından alınmamış olan bir kararın karşı karşıya bulunmalarıdır. Böyle bir durumda ilgili devlet de; vatandaşlarını, kendi sınırları dışında olan ve başka aktörler tarafından alınmış kararların meydana getirdiği sonuçlara karşı kendi başına koruyamaz bir konuma gelmiş olmaktadır. Ancak bu takdirde, sözü edilen kararların nasıl bir meşruiyeti olabileceği hususu önemli bir tartışma konusu olarak belirlemektedir. Diğer taraftan; organize suçlar, silah kaçakçılığı, çevre kirliliği, salgın hastalıklar gibi ani sınır ihlalleri niteliğinde olan sorunlarla ilgili politikalar da gerçekte, bir ulus devletin sadece kendi yetki sınırları içinde etkinlik kazanamayacağı ya da başarılı olamayacağı alanlardır. Fakat bu durumda da, karar alıcıların kararlarını kime göre meşru sayacakları kolay cevap bulamayan bir sorun olarak belirlemektedir. Küresel bağımlılık dünyasında bu tür sorunlar, ayrıca ulusal karar alıcıların etkinlikleri ya da yönetilebilirlikleri ile ilgili sorunların da doğmasına da yol açmaktadırlar⁵⁸.

Benzer sorunların; Nato, AB, IMF gibi bölgesel ya da ulus ötesi kuruluşlarca alınan kararlar dolayısıyla da ortaya çıktığını ileri sürmek mümkündür. Çünkü bu kuruluşlarca alınan kararlar da, sonuç itibariyle ‘ulusal çoğunluklar’a verilen karar alma alanını daraltmaktadırlar. Her ne kadar bu oluşumlara katılımın, kar-

56 **HELD**, *Democracy and the Global Order*, s. 17.

57 Örneğin, enflasyonun önlenmesi ya da döviz kurlarındaki istikrarsızlığa engel olmak amacıyla alınan faiz oranlarını yükseltme kararı, ‘ulusal’ çoğunluğun aldığı bir karar olmasına rağmen, diğer ülkelerde de önemli değişimlere yol açabilmektedir. Öte yandan komşu bir ülkenin yakınına nükleer bir işletme inşa etme kararı, o toplumda yaşayanlar açısından meydana getireceği pek çok riske rağmen, genellikle ilgili ülkeye ya da ülkelere danışılmadan alınmaktadır. **HELD**, *Models of Democracy*, s. 337.

58 **HABERMAS**, Jürgen, *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*, Çev. Medeni Beyaztaş, Bakış Yayınları, İstanbul 2002, s. 27-28; **HELD**, *Democracy and the Global Order*, s. 17.

şıklı rızaya dayalı olarak gerçekleştiğini söylemek mümkün ise de, esas itibarıyla demokratik temsil, meşruluk ve sorumluluk alanları ile ilgili sorunların bu tür yapılarla olan ilişkiler açısından da geçerliliklerini korudukları görülmektedir⁵⁹.

Belirtilen hususlar, gerçekte siyasal kader birliği fikrinin, Westphalian düzenindeki gibi⁶⁰ artık sadece bir ulus devletin sınırları içinde bir anlama sahip olmadığını, siyasal iktidar alanının farklı güçlerle etkilenen ve mücadele edilen bir alan konumuna geldiğini ortaya koymaktadır. Her şeyden önce siyasal karar alanlarında ölçek değişiminin yaşandığı bu süreçte, kararları alanlar ile kararların uygulamalarından etkilenenler grubunun birbiriyle örtüşmesi sözkonusu değildir. Böyle bir farklılığın doğması, mekansal temsilin sınırlılığı problemine bağlı olarak, demokrasinin temellendirilmesi bakımından da önemli kavramsal zorluklar ortaya çıkarmaktadır⁶¹.

Bunlardan ilki, halk iktidarının işlevselliği ile ilgili olup, söz konusu işlevselliğin dayanağını oluşturan temel ilke milli egemenlik ilkesidir. Milli egemenlik ilkesinin etkinliği, siyasi iradenin şekillenmesinde olduğu kadar işleyişi sürecinde de önem taşıyan bir sorun olduğundan, alınacak kararlardan etkilenecek olanların, karar alma sürecine özgürce katılmaları, sözkonusu ilkenin işlevselliği bakımından belirleyici bir husustur.

Günümüzde her ne kadar, siyasal kader birliğinin çerçevesi, büyük ölçüde karmaşık süreçler ve yapılar tarafından etkilense de, milli egemenliğin tamamen ortadan kalktığı yönünde bir sonuca varılması şüphesiz mümkün değildir. Fakat küreselleşme, milli egemenliği önemli alanlarda, açık veya örtülü bir biçimde dönüşüme zorlamaktadır. Nitekim yürütmenin bir çok alanda kontrol gücünü kaybetmesi ve parlamentonun kendi yurttaşları için doğru ve gerekli politikaları belirlemedeki kilit rolünün azalması gerçekte, demosun, siyasi varlığının ve etkinliğinin gerilemesine işaret ettiği gibi, bu durum aynı zamanda demokratik siyasi sistemin meşruluğu yönünden de önemli problemler doğurmaktadır.

Esas itibarıyla, temel siyasal kararların seçilmiş temsilciler tarafından alınması, meşruluğun önemli dayanaklarından biridir. Bu itibarla, yönetici gücün meşruiyetinin ilk aşaması, temsili kurumlar ve süreçler aracılığıyla gerçekleş-

⁵⁹ HELD, *Models of Democracy*, s. 337-338.

⁶⁰ Westphalian düzenindeki ortak anlayış; demokrasinin, egemen devletler tarafından yönetilen belirli topraklarda, ayrı milletler olarak bir araya gelmiş topluluklarla sınırlı olarak mevcut olduğudur. Dolayısıyla ulus devletlerin toprağı, sınırları çevrili bir alan olarak düşünülmekte ve burada yaşayanların kaderini belirleyen kararların da yine bu alan içinde alındığı varsayılmakta idi. Bkz. SCHOLTE, s. 263; MCGREW, s. 133-134, 162-163.

⁶¹ BURCHILL, s. 286.

mektedir. Ancak, gerek bir devletin bir başka devlette sonuç doğuran, gerekse bölgesel ya da ulus ötesi kuruluşlarca alınanlar yönünden olsun, kararlardan etkilenenlerin bu kararları verenleri oylarıyla seçme hakkı bulunmadığından, iki kesim arasında ulusal devlet içinde ve siyasal haklar aracılığıyla kurulmuş bulunan bir temsiliyet ilişkisi yoktur⁶². Öte yandan, bir ülkenin işlerinin halkın çıkarlarına ve isteklerine göre yönetimini ve yönlendirilmesini garanti altına alan sistemler olarak demokrasiler, aynı zamanda halkın tercihleriyle doğru orantılı işledikleri takdirde meşruluk niteliğine sahip olan sistemlerdir⁶³. Bu anlamda meşruluk, halkın hedeflerine ulaşılmasının sağlanmasıyla ilişkili olup, şüphesiz bu olgunun gerçekleşebilmesi sürecinde seçilmiş temsilcilerin siyaset belirleme ve uygulama alanındaki işlevlerini serbest ve iradi tercihleri doğrultusunda yerine getirebilmeleri önem taşımaktadır. Fakat siyaset belirleme ve yürütme alanındaki gücün etkinlik kaybına uğradığı bir ortamda, halkı temsil edenlerin, tamamen bağımsız olarak hareket edebildikleri söylenemez. Fiili ya da operasyonel anlamda egemenliğin aşınmasına işaret eden bu durum, yönetimin, halkın tercihleri ile doğru orantılı olarak işlemesi olgusunu tartışılır hale getirdiğinden, meşruluk konusunun da sorgulanmasına yol açmaktadır. Çünkü siyasal toplum dışından empoze edilen kurallar ya da siyaset uygulamaları gerçekte bunlara tabi olanların yönetimi biçimlendirme ve kendi geleceklerin belirleme özgürlüğünü aşındırmaktadır⁶⁴.

Siyasal toplum dışından empoze edilen karar ve politikaların, şüphesiz meşruluk yanında denetim konusunu da tartışılır hale getirdiğini ileri sürmek mümkündür. Çünkü, demokratik meşruluk aynı zamanda kamu gücünün işleyişi üzerinde sürekli bir kontrolü ve tartışmayı da gerektirmekte olup, yönetimi biçimlendirme gücündeki aşınma, siyaset mekanizmasının halk tarafından kontrol edilememesi ve demokratik işleyiş üzerinde etkinlik kurulamaması anlamına gelmektedir. Oysa, demosun gündem üzerinde nihai kontrol uygulaması,

Dahl'ın belirttiği gibi⁶⁵, demokratik süreç için gerekli olgulardan birini teşkil eden ve demokrasileri diğer sistemlerden ayırt eden temel bir husustur. Ancak ulusötesi faaliyetlerin çeşitliliği ve yoğunluğu karşısında, yurttaşların kendi ulusal yönetimleri aracılığıyla, kendileri için hayati öneme sahip konular üzerindeki kontrol kapasitelerinin giderek azalması, Dahrendorf'un işaret ettiği gibi, demokrasi krizinin yeni iktisadi ve siyasi gelişmeler çerçevesinde şekillenen

62 BURCHILL, s. 286.

63 CARLSSON / RAMPHAL, s. 65.

64 DAHL, s. 135.

65 DAHL, s. 254.

meşrutiyet krizi yanında, aynı zamanda bir denetim krizine de neden olduğunu ortaya koymaktadır⁶⁶.

Dahrendorf'un, bu yöndeki tespitinin gerçekte sorumluluk krizini de ihtiva ettiğini söylemek mümkündür. Çünkü, fiili anlamda egemenliğin aşındığı ve ulusların kendi kaderini tayin konusunda tam yetkili olmaktan çıktığı bir süreçte yönetimin sorumluluğu olgusunun nasıl gerçekleştirilebileceği hususu da çözüm bekleyen bir diğer sorun olarak belirlemektedir.

Sorumluluk olgusunun gerçekleşmesini sağlayan önemli bir aşama esas itibarıyla, kamu gücünün işleyişi üzerinde kontrol kapasitesinin varlığıdır. Nitekim Cerny, demokratik bir yönetim için sahip olunması gereken iki temel özelliğin kendini yönetme yeteneği ve kolektif sorumluluk olgusu olduğuna işaret etmektedir⁶⁷. Sözü edilen özellikler arasında bağlantı olup, kendini yönetme gücünün artmasına paralel olarak, yönetimin sorumluluğu olgusunun gerçekleştiğinden sözedilebilecektir. Ancak, gerek hükümet ve parlamento organlarının kararlarının özerk bir şekilde programlanamaması gerekse, demosun siyasi işlevselliğinin gerilemesi, demokratik yönetimlerde sorumluluk kavramını aşındırmaktadır. Oysa, sorumluluğun sağlanmasının demokrasinin temel ölçütlerinden biri olduğu düşünüldüğünde, siyasi elitlerin sorumlu tutulmaları hususundaki aşınma, demokrasinin sınırlarını ve imkanlarını da zorlamaktadır.

Demokratik esaslar yönünden ortaya çıkan bu sonuçlar, esas itibarıyla yeni arayışlara kaynaklık etmekle birlikte, demokrasi sürecinde belirli hayal kırıklıkları yaşanmasına da neden olmaktadır. Her şeyden önce halk, kendi iradesinin ve işlevinin ne olabileceğini sorgularken, devletler de bugün neleri başarabilecekleri konusunda sorunlarla karşı karşıyadırlar. Böyle bir durumda, 'özgür halkın yönetimin gerçekleştirilmesi' daha da kritik bir önem kazanmakta olup, bu süreçteki temel sorun, ulusötesi ilişkiler ve küresel bağlantılar karşısında belirleyici olma gücünü yitiren demokratik bir yönetimin nasıl ayakta tutulabileceğidir.

Giddens, bu soruyu öncelikle ulusal düzeyde geçerli olmak üzere, demokrasinin kendisinin derinleştirilmesi olarak karşılamakta ve bu süreci 'demokrasinin demokratikleştirilmesi' olarak adlandırmaktadır. Ona göre, bu süreçten muaf olacak kadar ilerlemiş bir ülke yoktur. Yazar, bu kavramla esas itibarıyla, 'iktidarın etkili bir biçimde kullanılmasını' ifade etmektedir. Fakat bu, tek boyutlu işleyebilecek bir yapı olmayıp, her şeyden önce yurttaşların, iktidarı kullananlarla aynı bilgi ortamlarında yaşadığı bir sistemde, eski yönetim mekanizmalarının işlemesi mümkün değildir. Bunun için örneğin, siyasi konularda daha fazla şef-

⁶⁶ **DAHRENDORF**, Ralf, 'Avrupa Demokrasisi Küreselleşme İle Başa Çıkabilir mi?', Çev. Ebru Kuşçu, Türkiye ve Siyaset, sy. 9, Temmuz- Ekim 2002, s. 137-139.

⁶⁷ **CERNY**, s. 6, Ayrıca bkz. **SCHOLTE**, s. 262.

faflığın sağlanması, özellikle siyasal kararları, yurttaşların gündelik sorunlarına daha fazla yaklaştırabilecek alternatif demokratik prosedürlerin işletilmesi gerekmektedir. Bunun dışında yazar ayrıca, siyasal partilerin, belirli bir sorun üzerine odaklanan sivil toplum kuruluşları ile geçmiştekine göre daha fazla işbirliği yapmaları gerektiğini ve güçlü bir yurttaşlık kültürü ile beslenecek olan bu süreç aracılığı ile 'bir duygular demokrasisi'nin inşa edilebileceğini ileri sürmektedir⁶⁸.

Böyle bir yapıda öne çıkan husus gerçekte, halkın sürekli olarak olayların çok seçenekliliğine dahil edilmesi ve aktif desteğinin sağlanması olup, yönetimle vatandaşlar arasındaki uzaklığın daraltılmasının⁶⁹, çözülmesi gereken öncelikli sorunlardan biri olduğunu söylemek mümkündür Bunun için de esas itibariyle, siyasetin; sadece devlet veya hükümet aygıtlarının, vatandaşlarla ve öteki devletlerle ilişkilerinin düzenlenmesi, örgütlenmesi ve işlemesi şeklinde dar anlamda algılanmayıp⁷⁰, bireylerin geleceklerini ve kaderlerini belirlemelerine imkan veren bir yol olarak düşünülmesi önem taşımaktadır.

Esas itibariyle dünyada yaşanan gelişmelerin etkisiyle, demokrasi teriminin günümüzde 'katılımcı' ya da 'çoğulcu' nitelendirmeleriyle birlikte kullanılması, demokratik sistemleri böyle bir dönüşüme zorlamaktadır. Bununla, öncelikle kararların alınmasının ve uygulanmasının mümkün olduğunca serbest ve halka açık tartışmalar sonucunda gerçekleştiği bir sistem kastedilmektedir. Bu çerçevede ayrıca; siyasal gücün ve toplumsal iyinin oy çokluğu ile belirlenmesinin, iyi işleyen bir demokrasi için yeterli olmadığı, geçerli bir demokrasinin aktif bir sivil toplumu gerektirdiği, siyasal sürece yabancılaşma tehlikesinin önlenmesi için yönetim reformlarına, yeni katılım biçimlerine, geleneksel demokratik sistemlerde uygulanandan daha büyük ölçüde halk katılımını gerçekleştirmeye ihtiyaç bulunduğu da ileri sürülmektedir. Bunların büyük bir kısmına genel olarak 'modernitenin sorunları' denilmekle, birlikte, küreselleşme olgusunun da söz

⁶⁸ GIDDENS, s. 89-92.

⁶⁹ HIRST, Paul, 'Democracy and Governance', Jon Pierre (ed.), Debating Governance, Oxford University Press, New York 2000, s. 27; Aynı şekilde Dahl, tıpkı Poliarşi I'ın, demokrasiyi ulus devlete uyarlamak için gerekli olan yeni kurumların meydana getirilmesinin bir sonucu olması ve Poliarşi II'nin de, uzmanlaşmış bilginin kamusal sorunları çözmek için seferber edilmesi yönünde artan ihtiyaca cevap verilmesi için demokrasiye yeni kurumların eklenmesinin bir sonucu olması gibi, Poliarşi III'ün de, siyasa elitlerini demostan ayıran ve giderek büyüyen boşluğun daraltılması ihtiyacından kaynaklanacağını ifade etmektedir. DAHL, s.430.

⁷⁰ Böyle bir siyasetin gerçekte, ulus devletin başarı ya da başarısızlıklarıyla sınırlı bir siyaset anlayışına karşılık geldiği, ancak böyle bir anlayış ile geniş kitleleri yönetime dahil etmeye ya da yönetimde söz sahibi kılmaya imkan bulunmadığı konusunda bkz. KORAY, Meryem, 'Küreselleşme Süreci ve Ulus Devlet, Ekonomi, Siyaset Tartışmaları', <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale1.htm> (B.T. 2.1.2004).

konusu sorunların artmasında etkili olduğu⁷¹ ve bunun sonucunda girilen arayışlar çerçevesinde yeni bazı kavramların geliştirildiği gözlenmektedir.

Sözü edilen arayışlara paralel olarak gelişen bir kavram yönetiştir. ‘Karşılıklı etkileşim yoluyla yönetim’ anlayışına karşılık gelen yönetiştir esas itibariyle, gücün bölüşümüne imkan veren ve bundan dolayı, bireyle devlet arasında yeni bir ilişki biçiminin gelişmesine işaret eden bir kavramdır. Bu yönetim anlayışının aktörleri, bir yanda devlet olurken, diğer yanda yönlendirme gücüne sahip bireyler, birey toplulukları ya da gönüllü kuruluşlardır. Niteliği itibariyle çok aktörlü bir sistemin, birlikte ve karşılıklı etkileşimle yönlendirilmesi sürecini ifade eden bu yapının temel özellikleri; ortaklık ve katılım, şeffaflık ve hesap verebilirlik olarak ortaya çıkmaktadır⁷². Söz konusu özellikleri dolayısıyla yönetiştir, gerçekte toplumu yönlendirmekte sorumluluk dengesinin devletten sivil topluma doğru kaydığı bir yapıya işaret etmekte ve böyle bir yapı, iyi işleyen bir demokrasinin temel şartı olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Giddens, ‘hükümet’, ‘ekonomi’ ve ‘sivil toplum’ arasındaki dengenin, iyi işleyen bir demokrasi bakımından önemli bir gösterge olduğunu, bunlardan birinin diğerleri üzerinde hegemonya kurmasının, olumsuz sonuçlara yol açabileceğini belirtmektedir⁷³. Bu tür sonuçların engellenmesi açısından, yönetiştirime hakim olan özelliklerin pratiğe aktarılmasının işlevsel bir önemi bulunmaktadır. Bununla birlikte Giddens, sözü edilen üç temel gücün dengelenmesinin sadece ulusal siyaset çerçevesinde gerçekleştirilebilecek bir husus olmadığını da belirtmektedir. Bu doğrultuda, yönetiştirim ilkelerinin yaşama geçirilmesinin ulusal düzeyde olduğu kadar, uluslararası düzeyde de önemli bir fonksiyonu bulunmaktadır⁷⁴. Özellikle, dünya toplumunun yüzyıl öncesine göre, çok daha fazla birbirine bağımlı hale geldiği göz önünde tutulduğunda, birlikte ve karşılıklı etkileşimle yönlendirmenin varlığı, tek yönlü kararlarla yönetilmenin etkilerini azaltıcı bir rol oynayabilecektir. Bundan dolayı Giddens, yalnızca ülke düzeyinin aşagısında değil, yukarısında da demokratikleşmeye ihtiyaç bulunduğunu ve bu itibarla ‘demokrasinin demokratikleşmesi’nin sadece ulus devlet düzeyi ile sınırlı bir husus olarak görülemeyeceğini belirtmektedir. Yazar bu görüşü ileri sürerken hareket noktası olarak da; küresel bir çağın, küresel taleplerde bulunduğu ve bu durumun diğer

71 **TEKELİ**, İlhan, *Modernite Aşılırken Siyaset*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1999, s. 245; **CARLSSON /RAMPHAL**, s. 50-67; **KORAY**, Meryem, ‘Küreselleşme Süreci ve Ulus Devlet, Ekonomi, Siyaset Tartışmaları’, <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale1.htm> (B.T. 2.1.2004).

72 Bkz. **HIRST**, s. 14-15,19.

73 **GIDDENS**, s. 92-93.

74 **HIRST**, s. 15-16.

alanlar için olduğu kadar, siyaset içinde geçerli bulunduğu hususuna dayanmaktadır⁷⁵.

V- DEMOKRASİNİN ULUSLARARASI DÜZEYDE BİÇİMLENİŞİ

1- Ulusötesi Demokrasinin Temellendirilmesi

Demokrasinin ulusal düzeyde yaşamakta olduğu dönüşümler, Giddens'in görüşlerine paralel bir biçimde, onun uluslararası düzeyde de yeniden tanımlanmasına, yeni kurumlara ve mekanizmalara zenginleştirilmesine yönelik görüşleri konu ile ilgili tartışmaların merkezine yerleştirmiş bulunmaktadır.

Söz konusu tartışma sürecinde esas itibarıyla, demokrasinin ulus devlet merkezli işleyiş biçimlerindeki yetersizliğin kısa ve uzun vadeli kökten reform gereksinimlerini ortaya çıkardığı, ulus devlet düzeyinde aşınan demokrasinin gelişiminin ve sürdürülebilirliğinin, küresel düzeyde yeni bir yönetim anlayışı ile mümkün olabileceği ve bu itibarla demokrasinin boyutlarının bölgesel ve küresel ilişkiler düzeyine taşınması gerektiği belirtilmektedir. Nitekim ileri sürülen argümanların güçlü savunucularından Held'e göre; günümüzdeki demokrasi sorunu, birbiriyle bağlantılı bir dizi güç ve yetki merkezi içinde demokrasinin nasıl güvence altına alınabileceğinin belirlenmesi sorunudur. Yazar, sözkonusu güç ve yetki merkezlerinin; iç politikanın sınırlarını değiştirerek, siyasal karar alma koşullarını dönüştürdüklerini, aynı şekilde hükümetlerin ve devletlerin eylem özgürlüklerini kısıtlayıp, sorumluluk ve hesap verme çizgilerini de belirsizleştirdiklerini ifade etmektedir. Held'e göre, demokrasinin gerçekleştirilmesi yalnızca birtakım hakların tanınması ile sağlanabilecek bir husus olmayıp, aynı zamanda bu hakların hükümetler ve ulus ötesi güç yapıları içinde de hayata geçirilmesi gerekmektedir. Yazar bu doğrultuda demokrasinin, ulus devletin sınırları ile kesişen kurumlar ve örgütler aracılığıyla korunabileceğini ifade etmektedir⁷⁶. Öte yandan küresel düzeyde demokrasiye ilişkin olarak 'Kozmopolit Demokrasi' başlıklı eserde devletler ve toplumlar arasındaki karmaşık bağlantıların ve ilişkilerin hızla büyümesinin ortaya çıkardığı sorunların yanı sıra, ulusal ve uluslararası güçlerin ve süreçlerin açıkça kesişmesinin, hala büyük ölçüde keşfedilmeyi bekleyen bir alan olduğuna işaret edilmektedir⁷⁷.

Sözkonusu argümanların dayandığı temel nokta, şüphesiz demokrasinin top-raksallık-üstünün doğuşuyla birlikte zor bir dönemle karşı karşıya oluşudur. Nitekim Scholte'ye göre, çoğu devletlerin demokratik güven ve etkinlik açısından zayıf olmalarının yanı sıra, büyük ölçekli küreselleşme de devlet merkezli

⁷⁵ GIDDENS, s. 90.

⁷⁶ HELD, Models of Democracy, s. 339 vd.

⁷⁷ ARCHIBUGL, Daniele / HELD, David (derl.), Kozmopolit Demokrasi, Çev. Neşe Nur Domaniç, Ütopya Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000, s. 13.

demokrasinin işleyiş biçimlerinin yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır⁷⁸. Bundan dolayı demokratik ilkelerin, öncelikle ulusal düzeyde olduğu gibi, küresel düzeyde de yükselen bir ivmede olması gerektiğine, ulusal ölçekteki ‘demokrasi kaybı’nın giderilmesinin, gerçekte küresel kurum ve süreçlerin daha demokratik hale getirilmesiyle mümkün olabileceğine vurgu yapılmaktadır. Bu düzeydeki demokratikleşme zorunluluğu, esas itibarıyla meşruiyetle etkinlik arasındaki yakın bağlantı ile temellendirilmektedir. Çünkü meşruiyeti olmayan kurumların, uzun vadede etkin de olamayacakları, bu itibarla küresel yönetimde uluslararası kurumların rolünün artışına paralel olarak, bunların demokratik biçimde işlemlerinin sağlanması ihtiyacının da arttığı belirtilmektedir⁷⁹.

Öte yandan, etkileri ulusal sınırları aşan ve insanlık ailesinin ortak sorunları niteliğindeki olay ve gelişmeler karşısında, devletlerin ortak çaba ve işbirliği içerisine girmeleri gerektiği olgusu da, uluslararası düzeyde demokrasi ihtiyacının temellendirilmesi noktasında üzerinde durulan hususlardan biridir. Özellikle terör, çevre kirliliği, salgın hastalıklar, açlıkla mücadele, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi küresel düzeyde varlık gösteren faaliyetlerin ve ilişkilerin sonuçlarının da küresel ölçekte ele alınması gerektiği, tek başlarına ülkelerin ya da belirli uluslararası örgütlerin başarılı bir şekilde çözüme ulaştıramayacakları bu tür sorunlar karşısında, işbirliğinin ve ortak çözüm arayışlarının, daha stratejik bir önem kazandığı belirtilmektedir. Bu çerçevede özellikle, bireylerin ve hükümetlerin kendi kaderlerini kontrol edebilmelerinin başkalarıyla işbirliği ve dayanışmayı gerektirdiği, ortak sorumluluklara ve çabalara yönelindiği ölçüde, dünyadaki olayların yönetim biçiminin de bazı ortak değerlere oturtulması suretiyle barışçı bir dünya tasavvurunun gerçekleştirilebileceği ileri sürülmektedir⁸⁰.

Demokrasinin boyutlarının uluslararası alana yayılması konusunda, bunların dışında ayrıca, demokrasinin ulusal düzeylerde hangi biçimi alırsa alsın herkesin yararlanmasının güvence altına gereken küresel bir hak olduğu görüşü savunulmaktadır. Buradan hareketle, demokrasiyi ulusal düzeyde haklı ve geçerli kılan argümanların (her kişinin çıkarlarının eşit değer verilmeyi hak ettiği, her yetişkinin kendi çıkarlarını herhangi bir başkasından daha iyi bildiği, insanın kendini geliştirmesini mümkün kıldığı vb.)⁸¹, küresel düzeydeki yönetim için de geçerli kabul edildiğini söylemek mümkündür.

78 **SCHOLTE**, s. 281.

79 **CARLSSON / RAMPHAL**, s. 70; **PIERSON**, s. 313.

80 **CERNY**, s. 18; **HELD**, *Models of Democracy*, s. 338.

81 **DAHL**, s. 265.

Belirtilen argümanların yöneldiği nihai hedef ise, ‘halk yönetimi’ kavramının işlevsel hale getirilmesi olarak belirmektedir. Ayrıca, bireyin kendi geleceğini ve kaderini belirleme ve bu kader üzerinde etkisi bulunan kararları ve etkinlikleri denetleme hakkı bulunduğu şeklinde algılanması gereken siyasetin gerçek bir anlam kazanabilmesi için de, yeni bazı hakların ve daha geniş bir demokrasi anlayışının hayata geçirilmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Her şeyden önce, siyasetin ulusal sınırları aşmasının, ulusötesi ekonomik ve siyasal aktörler ile siyasal hakların ilişkilendirilmesi zorunluluğunu ortaya çıkardığı, bunun için küresel kurum ve süreçlerin giderek genişlemesi karşısında, yalnızca ulusal sınırlar içinde devlet iktidarına karşı bazı birey haklarının gelişmesini istemenin yeterli bir çözüm olamayacağı, örneğin bu tür kurumların karar ve uygulamalarını, bireylerin ‘bilgi edinme hakkı’ ve bunun gibi küresel düzeyde daha başka bazı haklar aracılığıyla denetlemek şeklinde bir yaklaşıma ihtiyaç bulunduğu vurgulanmaktadır. Buna gerekçe olarak, küresel düzeyde bazı haklar olmadan, yalnızca ulusal sınırlar içine kapanan insan hakları veya demokratik mekanizmalarla, küreselleşen bir dünyada genel olarak insan haklarının varlığının tehlike altında bulunduğu, fakat bu durumda da insanîyetçi ve demokratik değerlerle bezenmiş bir dünya düzeninin inşasının mümkün olamayacağı hususu gösterilmektedir⁸².

2- Ulusötesi Demokrasi Görüşleri

Demokratik değerlerle bezenmiş bir dünya düzeninin inşası için, ortak ilke ve değerlerin belirlenmesi ve bu doğrultuda politika oluşturulması fikri, günümüzde hız kazanmış olmakla birlikte yeni değildir. Nitekim, Birleşmiş Milletler Andlaşmasının Gerekçe bölümünde yer alan, ‘...iyi komşuluk zihniyeti içinde birbirimizle barışık yaşamaya.....kararlı olan biz Birleşmiş Milletler Halkı..’ ifadesiyle; dünya insanların, barış ve hoşgörü içinde bir arada yaşayacakları hususundaki kararlılık ortaya konulmaktadır. Böyle bir kararlılığın önemi, şüphesiz barışın sağlandığı ve insan haklarının ihlal edilmediği bir dünya hayatı oluşturulması hedefi bakımından anlam taşımaktadır. Öte yandan aynı yüzyılın başlangıcında oluşturulan Milletler Cemiyetini ortaya çıkaran husus da yine buna benzer bir ideal olup, ondan çok daha önceleri de bazı felsefe akımları ve düşünürleri tarafından ‘evrensel barış düzeni’ idealinden ve ihtiyacından söz edilmiştir. Örneğin, Eski Yunan döneminde Stoa okulunda görülen bu fikir, daha sonra Kant tarafından savunulmuştur. Kant’a göre, ebedi barışın sağlanması güç olmakla birlikte, bu yöne doğru önemli adımlar atılabilir. Yazar gerek

⁸² **KORAY**, Meryem, ‘Küreselleşme Süreci ve Ulus Devlet, Ekonomi, Siyaset Tartışmaları’, <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale1.htm> (B.T. 2.1.2004).

ulusal, gerekse uluslararası hukuka, ebedi-doğal-hukuktan gelen a priori kanunların yol göstericilik etmesi gerektiğini ileri sürmüştür⁸³.

Demokratik değerlere dayalı dünya düzeninin gerekliliği yönünde günümüzde yapılan yoğun tartışmalar da esas itibariyle, bir çok yazar tarafından alternatif demokrasi kavramlarının ortaya atılmasına yol açmıştır. Örneğin, küreselleşme karşısında insan hakları konusunda yaşanan aşınmaların telafisi için, 'post-liberal demokrasi' kavramını ortaya atan Bowles ve Gintis'e göre, bu modelde temel amaç, kişisel hakların genişlemesini sürdürmek ve buna bağlı olarak hem mülkiyet haklarının hem de devlet iktidarının kullanılmasını, demokratik hesap verme yükümlülüğü esasına dayandırmaktır. Demokrasinin, özgürlük ve halkın egemenliği ile özdeş olduğunu belirten yazarlar, sözkonusu modelin temsili demokrasinin geleneksel biçimlerini ve bireysel özgürlüğü onayladığına işaret ederek, bunun yanında ayrıca günümüz dünyasında demokratik hakların, ekonomik kararları da içerecek biçimde genişletilmesini, çünkü artık en az devletler kadar güçlü ekonomik ve siyasi aktörlerin bulunduğunu, bu nedenle hem ekonomik hem de toplumsal ve siyasal alanın, demokratik sorumluluk ve özgürlük ölçütleri içinde tutulması gerektiğini ileri sürmektedirler⁸⁴.

Öte yandan Falk, küreselleşmenin kurumsal yapısını ve işleyiş tarzını kapsamlı bir eleştiri sürecine sokarak, 'normatif demokrasi' kavramını öne sürmektedir. Falk'a göre, normatif demokrasinin pratik amacı, insan hakları alanındaki aşırılıkların ve anti demokratik tutumların denetim altına alınarak barışın, adaletin, refahın ve çevrenin korunmasına dayalı insani yönetimin varolduğu bir yapılanmanın oluşturulmasıdır. Böyle bir yapılanma içinde demokrasi, serbest ve düzenli seçimlerin ötesine giderek, yurttaşların karar verme alanlarına girebilmeleri gibi bir dizi teminatı da içermektedir. Falk, esas itibariyle küreselleşmenin 'tepeden' ve 'aşağıdan' olmak üzere iki boyutu bulunduğunu, küresel düzeyde insani bir yönetimin de 'aşağıdan küreselleşme' yoluyla gerçekleştirilebileceğini belirtmektedir. Yazara göre, tepeden küreselleştirme; ulusötesi güç ve yetki merkezlerinin, devlet iktidarının biçimlendirilmesi dahil, siyaset alanına hakim olma tarzı ile ilişkili iken, bu şekildeki küreselleşmeye yönelik olarak yerel ve ulusaşırı düzeyde ortaya çıkan sivil girişimler aşağıdan küreselleştirmeyi oluşturmaktadır. Falk, aşağıdan küreselleşmenin, tepeden küreselleştirmeye dogmatik olarak karşı olmayıp, ulusötesi güç merkezlerinin antidemokratik işle-

83 **ÖKTEM**, Niyazi / **TÜRKBAĞ**, Ahmet Ulvi, Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet, Der Yayınları, İstanbul 1999, s. 161.

84 **BOWLES**, Samuel / **GINTIS**, Herbert, Demokrasi ve Kapitalizm, Çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1996, s. 32, 273-274, 310-311.

yişine karşı dengeleyici bir unsur oluşturulmasıyla ilgili bulunduğunu ileri sürmektedir⁸⁵.

Aynı şekilde Archibugi ve Held de, uluslararası alanda demokrasiye ulaşılmasının yalnızca bir iç politika sorunu olarak ele alınamayacağını, demokrasiye devletler arası ilişkiler alanında da ulaşılmaya çalışılması gerektiğini belirterek ‘kozmpolit demokrasi’ adını verdikleri yeni bir demokrasi anlayışını dile getirmektedirler. Yazarlara göre, ‘kozmpolit’⁸⁶ ifadesi, dünyanın neresinde bulunurlarsa bulunsunlar, yurttaşların hem hükümetleri aracılığıyla hem de onlardan bağımsız biçimde seslerini duyurabildikleri, uluslararası olaylara girdiler yapabildikleri ve siyasal olarak temsil edildikleri bir siyasal örgütlenme modelini anlatmak için kullanılmaktadır. Buradaki ‘demokrasi’ kavramı ise, yalnızca bir rehber kurallar dizisinden ibaret olmayan, aynı zamanda siyasal süreçlere halk katılımını yaygınlaştırmayı içeren bir yapı olarak değerlendirilmektedir⁸⁷.

Archibugi ve Held, kozmpolit teriminin bugüne kadar önerilenlerden tümüyle farklı bir coğrafi yönetim sistemine karşılık geldiğini⁸⁸, bu kavramla demokratik devletleri hem içeren hem de kesen bir demokratik topluluğun oluşturulmasının amaçlandığını vurgulamaktadırlar. Bunun için de her bir ülkenin siyasi rejimini gözlemleyebilen ve gerekli olduğunda devletlerin işlerini etkileyen yetkili küresel mekanizmaların oluşturulması gerektiği belirtilmektedir. Fakat yetkili küresel organların oluşturulması öngörülmekle birlikte kozmpolit demokrasi savunucularına göre, bu model mevcut devletleri ortadan kaldırmayı ya da bunların iktidarlarını tümüyle farklı bir kurumsal çerçeve ile değiştirmeyi hedefleyen bir proje olmayıp, devletler, kendi yönetsel görevlerini yapmaya devam edeceklerdir. Bu yapılanma içinde kozmpolit kuruluşlar, devletlerin kurulu iktidar alanlarını belirli faaliyet alanlarına çekerek, onlarla birlikte var olmak zorundadırlar. Böylelikle kurulu olan kamu gücüne ya da ulusal egemen-

⁸⁵ FALK, s. 174-175, 186, 196.

⁸⁶ Kozmpolit teriminin kökleri, Eski Yunana ve özellikle Stoa felsefesine dayanmaktadır. Terim ilk olarak, sanayi öncesi Avrupasında, Avrupa entelektüel elitleri arasında, devletlerin belirleyiciliğine meydan okuyan, siyasal ve kültürel evrenselliğe olduğu kadar, dini evrenselciliğe de atıfla kullanılan bir kavramdır. Bkz. HELD, Democracy and the Global Order, s. 227, dp. 1.

⁸⁷ ARCHIBUGI / HELD, s. 18-19.

⁸⁸ Archibugi ve Held, ‘uluslararası demokrasi’ terimini muğlak olduğu gerekçesiyle tercih etmediklerini, çünkü bu terimin, örneğin Viyana Kongresi modelinde olduğu gibi, ilgili devletlerin çoğunluğunun otokratik olmasına rağmen, devletler arasında demokratik kurallar sistemi ve işleyişinin var olduğu bir yapıyı anımsatabileceğini ya da Nato modeli gibi üyelerinin esas olarak demokratik hükümetlerden oluştuğu ama devletler arasındaki ilişkilerin demokratik değerlere dayanmadığı bir sistemi akla getirebileceğini, buna karşılık kozmpolit demokrasi kavramı ile kastedilenin, bu örneklerin kapsadığından çok daha başarılı bir proje olduğunu belirtmektedirler. ARCHIBUGI / HELD, s. 18.

lik ilkesine yönelik sınırlamanın da sınırı bulunduğu işaret edilmektedir. Archibugi ve Held, kozmopolit demokrasi ile ulusal egemenliğin, demokratik kamuoyunun doğrudan müdahalesi ile ya da Richard Falk'ın 'olgunlaşmakta olan küresel sivil toplum' adını verdiği olgu ile sınırlanması gerektiğini belirtmektedirler⁸⁹.

Söz konusu argümanlardan hareket edilerek kozmopolit demokrasinin siyasi programında, gerçekte siyasetin 'egemenlik biçiminden bir hizmet biçimine dönüştürülmesi' sürecinin bulunduğu vurgulanmaktadır. Bu süreçte, yetkili kurumlar, daha geniş bir demokrasi anlayışıyla yerel düzeyden ulusal düzeye, bölgelerden kentlere oradan küresel sorunlara kadar her düzeyde demokratik tartışma forumları olarak işlev görecektir mekanizmalardır. Bu mekanizmalar içinde reforma tabi tutulmuş ve demokratik bir yapıya kavuşturulmuş Birleşmiş Milletler Örgütü'nün önemli bir rol oynayabileceği savunulmaktadır⁹⁰.

Held ve Archibugi kozmopolit demokrasi modeli ile nihai olarak, yerel rejimlerin çeşitliğine rağmen daha demokratik bir devletlerarası örgütlenmenin öngörülebileceğini, ancak bunun hazırlığının -en azından iki nedenle- uluslararası topluluğun tüm üyelerinin 'belirli bir demokratiklik düzeyine' ulaşacakları bilinmeyen bir geleceğe ertelenemeyeceğini ileri sürmektedirler. Bu nedenlerden birincisi; demokrasi kavramının bir süreç olarak, çok farklı düzeylerde de olsa tüm ülkeleri ilgilendirmesidir. Buna göre, demokrasinin yerleştirilmesine, en temel sivil ve siyasal haklardan başlanılabilir, gelişmiş demokrasilerin de daha da derinleştirilmesi yoluna gidilebilir. İkinci neden ise, ülkeler içinde demokrasinin boyutlarının ve alanının genişlemesinin, dünya düzeninin kendi sorumluluğunun artmasına bağlı oluşudur. Çünkü dünya düzeni daha demokratik olmazsa, ülkelerin kendi içlerindeki demokrasi de daima kısıtlı olacak ve eğer engellenmezse tehdit altında kalacaktır⁹¹.

3- Ulusötesi Demokrasinin İmkanları ve Sınırları

Demokrasinin uluslararası alana yayılması yönündeki fikir ve önerilerin yoğunluğuna paralel ortaya çıkan önemli bir sorun, ulusötesi demokrasinin işlerliği ya da imkan ve sınırlarının ne olduğu hususudur. Nitekim bu konuda ihtiyatlı bir yaklaşım içinde olan Dahl, demokrasi fikrinin dünyada yaşanan büyük dönüşüme uyarlanması gerektiğini ve bunun muhtemel yollarından birinin ulusötesi demokrasinin kurulması olduğunu, fakat söz konusu sürecin aynı zamanda belirli tehlikeleri de bünyesinde barındırdığını ifade etmektedir. Yazara göre, böyle

⁸⁹ ARCHIBUGI / HELD, s. 20; Ayrıca bkz. HELD, Models of Democracy, s. 352.

⁹⁰ ARCHIBUGI / HELD, s. 20; HELD, Models of Democracy, s. 354.

⁹¹ ARCHIBUGI / HELD, s. 19.

bir yapı örneğinin, finans piyasalarının koruyucu bir anlayışla devletleri ve halkları yöneteceği bir yapıya dönüşebilecektir⁹². Benzer şekilde Scholte, küresel sivil toplumun ve küresel iletişimin negatif boyutlarına işaret ederek, ulus ötesi demokrasinin, pratik değeri bakımından sorgulanabilir olduğunu belirtmektedir⁹³.

Öte yandan ulusötesi demokrasi konusunda belirli bir model öngören Archibugi ve Held de, bu düzeydeki demokrasinin işlerliği ile ilgili sorunların gözardı edilemeyeceğini ve ‘kozmpolit demokrasi’ açısından da ciddi engellerin var olduğunu ifade etmektedirler. Ancak yazarlar, bunların aşılmasının tümüyle imkansız olmadığını da vurgulayarak sözkonusu modelin gerçekleştirilebilmesi için, öncelikle uluslararası ilişkilerin yeniden değerlendirilmesine ve ülkeler arasında sorumluluk esası üzerine kurulan yeni bir demokrasi anlayışının geliştirilmesine ihtiyaç bulunduğunu belirtmektedirler⁹⁴.

Demokrasinin ulusötesi boyutlarına ilişkin olarak genel düzeydeki ihtiyatlı yaklaşımlar dikkate alındığında, ortaya çıkan temel sorunun esas itibarıyla, ‘sınırları belli olmayan bir toplum için bir demokrasi pratiği tasarlanmanın mümkün olup olmadığı’ şeklinde formüle edilmesi mümkündür. Bu temel sorun çerçevesinde ele alınması gereken öncelikli husus da ölçek sorunu olarak belirmektedir.

Ölçek konusundaki bir yaklaşım; demokrasinin bugünkü noktaya gelişinin ulus devlet formu içinde gerçekleştiği ve bundan sonra da ulus devletler olmadan varlığını sürdüremeyeceği yönündedir. Nitekim Touraine, belli bir siyasal topluluk ve ülke tanımına dayandırılmamış bir demokrasinin düşünülmemeyeceğini ileri sürmektedir⁹⁵. Aynı şekilde, ulus devletin 21. yüzyılın başlarında hala önemli siyasi birim olduğuna işaret eden Dahrendorf, yetkileri bakımından önemli bir aşınma ile karşı karşıya olmasına rağmen ulus devletin, çoğu insan için hala en uygun topluluk olduğunu belirtmektedir. Yazara göre, örneğin, eski Sovyetler Birliği altındaki Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri için ulus devlet modeli sadece bağımsızlık anlamına gelmemekte, aynı zamanda özgürlük anlamına da gelmektedir. Dahrendorf, bu durumun demokrasinin hala tükenmediğinin bir göstergesi olduğunu, ayrıca her türlü baskıya karşı savunulabileceğini ve bunun ötesinde parlamentoların ve temsili demokrasilerin savunulması için pek çok sebep bulunduğunu ifade etmektedir⁹⁶. Nitekim bu sebeplerden birinin kurumsallaşma olduğuna değinen Cerny, kararların alınmasının ve siyasal sorumlulu-

92 DAHL, s. 248 vd.

93 SCHOLTE, s. 281.

94 ARCHIBUGI /HELD, s. 14.

95 TOURAINE, Alain, Demokrasi Nedir?, Çev. Olcay Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000, s. 46.

96 DAHRENDORF, s. 140.

ğün gerçekleştirilmesinin en iyi şekilde başarıldığı devlet yapılanmasının ulus devlet olduğunu ileri sürmektedir⁹⁷.

Ölçek konusunda, küresel ölçekteki gelişmeleri ve ilişki ağlarını esas alan diğer yaklaşım ise; demokrasi tarihinin ve pratiğinin şimdiye kadar şehir devleti, topluluk, ulus devlet gibi belirli bir bölge ve yer fikrine dayandığını, bu merkezin gelecekte muhtemelen uluslararası ya da küresel alan olacağını, aksini düşünmenin küreselleşmenin doğasının yanlış anlaşılması anlamına geleceğini ileri sürmektedir⁹⁸. Nitekim Caldor; savaş sonrası dönemin, ulus devletin doruğu olarak değerlendirilmesi mümkün olmakla birlikte, gerçekte 20. yüzyılın başlarından itibaren ulus devletin gelişmiş sanayi ülkelerinde büyümekte olan toplumsal, ekonomik ve askeri baskılarla başa çıkmakta yetersiz kalmaya başladığını, ayrıca 19. yüzyılın başlarında Giuseppe Mazzini ya da Friedrich List gibi ulus devlet savunucularının da, bunu nihai bir amaç ya da değişmez bir oluşum olarak değerlendirmediklerini, ulus devlete daha çok demokrasi ve sanayileşme için canlı bir siyasal birim olarak ve işlevsel açıdan baktıklarını, onu, insan evriminde bölgeselden ulusala ve nihai olarak da küresel topluma geçişin bir aşaması olarak gördüklerini belirtmektedir⁹⁹.

Bu konuda benzer bir yaklaşım içinde olan Dahl da esas itibarıyla, ulus devletin kendinden öncekiler gibi tarihte bir an olarak değerlendirilebileceğini ve 21. yüzyılın başında ulus devletin, demokratik sürecin doğal çevresi ya da sınırı olarak görülüp görülemeyeceği hususunun tartışılabilirliğini belirtmektedir. Fakat bu yorumuna karşılık yazar, ‘ulusötesi’ ya da ‘uluslararası alan’ biçiminde, açıkça en iyi olduğu gösterilen alternatif bir çözümün belirlenmesinin de mümkün olmadığına işaret ederek, ‘demokratik fikirlerin mükemmeliyetçi vaadlerine rağmen, erişilebilir en iyi birimin, bazı yurttaşlar için ikinci en iyi birim olacağı’ nı belirtmektedir. Kısacası alternatif birimlerden bazıları her ne kadar diğerlerinden daha iyi olabilirse de sorun, bunların kesin olmamaları ve son derece tartışmalı olmalarıdır. Fakat bu noktada Dahl, demokratik sürecin kendi geçerliliğinin dayandığı belli varsayımların devreye sokularak, bazı ölçütlerin karşılanması durumunda, demokratik bir birimin alanı ve kapsamı hakkındaki bir iddianın haklılaştırılabilirliğini de belirtmektedir. Yazara göre örneğin, önerilen kapsam, öncelikle siyasal hakları veya diğer temel haklar ile değerleri

97 **CERNY**, s. 7.

98 **HELD**, *Democracy and the Global Order*, s. 278.

99 **CALDOR**, Mary, ‘Avrupa’daki Kuruluşlar, Ulus-Devletler ve Milliyetçilik’, Daniele Archibugi- David Held (derl.), *Kozmopolit Demokrasi*, Çev. Neşe Nur Domaniç, Ütopya Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000, s. 61.

ihlal etmemeli ve önerilen alan içindeki insanlar kendi kendilerini demokratik sürece uygun olarak yönetme yeterliliğine sahip olmalıdırlar¹⁰⁰.

Sözkonusu ölçütlerle gerçekte, ulus ötesi demokrasinin imkanları ve sınırları çerçevesinde ele alınması gereken bir başka temel soruna daha işaret edilmiş olmaktadır. Bu sorun, kurumsal bir temel varlığı ve bunun demokratik biçimde işleyişinin sağlanmasıdır¹⁰¹.

Kurumsal mekanizmaların oluşturulması ve işlerliği, esas itibarıyla ulus ötesi demokrasiye ihtiyatlı yaklaşımların odağında yer alan bir başka husustur. Bu çerçevede cevabı aranan temel sorular; tüm dünya için demokratik bir regülasyon (düzenleme) sisteminin geliştirilip geliştirilemeyeceği veya tüm dünya insanlarını ilgilendiren kararların demokratik olarak alınıp alınamayacağı, halkın küresel karar alma süreçlerine demokratik katılımının sağlanıp sağlanamayacağı şeklinde belirmektedir.

Bu tür sorulardan hareketle her şeyden önce, devletlerin eşit temsiline dayanan bir kurumsal yapının gerekliliği vurgulanmakta ve böyle bir yapı aracılığıyla gerçekleştirilecek demokrasi sürecinde de daha ziyade Birleşmiş Milletler Örgütü üzerinde durulmaktadır. Nitekim bu konuda, uluslararası toplumun en somut biçimde kendisini Birleşmiş Milletler Örgütünde gösterdiği, şimdiye kadar bu Örgütün uluslararası iletişime ve işbirliğine önemli katkılarda bulunduğu ve ayrıca bugün de küreselleşme için 'olmazsa olmaz' niteliğinde olan işbirliği ve dayanışma çerçevesini hala sağlayabildiği belirtilmektedir. Fakat bu tür kazanımlara rağmen Birleşmiş Milletler sisteminin aynı zamanda, antidemokratik bir yapı ve işleyişe sahip bulunduğu, birçok uluslararası sorun karşısındaki pasif tutumunun hayal kırıklığına yol açtığı, 21. yüzyılın sorunlarıyla başa çıkabilecek bir donanıma sahip olmayan bu sistemde geniş kapsamlı reforma gidilmesi gerektiği de önemle vurgulanmaktadır¹⁰². Nitekim, kozmopolit demokrasi modelinin kısa ve uzun vadeli siyasal uygulamalarla mümkün olacak bir dönüşüm programı içerdiğini belirten Held, sözkonusu modelin gerçekleştirilmesi amacıyla Birleşmiş Milletlerin yeniden düzenlenmesi ve reforma tabi tutulması önerisi çerçevesinde; hakların kullanılması ve geliştirilmesi için tedbirler alınması, yeni bir Uluslararası İnsan Hakları Mahkemesinin kurulması ve Uluslararası Mahkeme önünde zorunlu yargılama sisteminin getirilmesi, kolektif güvenlik sisteminin harekete geçirilmesi, Güvenlik Konseyindeki veto uygulamasının düzeltilmesi ve Konsey temsiliyetinin bölgesel sorumluluğu mümkün kılacak şekilde yeniden tasarlanması, Genel Kuruldaki oy hakkına uluslararası yasanın meşru-

¹⁰⁰ DAHL, s. 248, 265-268.

¹⁰¹ SCHOLTE, s. 269-272.

¹⁰² CARLSSON / RAMPHAL, s. 26; FALK, s. 221; CAMILLERI / MALHOTRA / TEHRANIAN, s. 2-7, 26-31.

yetini sağlayacak tarzda bir işlevsellik kazandırılması hususlarına işaret etmektedir¹⁰³.

Held'e göre böyle bir sistemde, her devlet, eşitlikten yararlanacak ve bölgesel çıkarlar bu şekilde daha iyi temsil edilecektir. Yazar, söz konusu dönüşüm programının amacını daha somut olarak, tüm demokratik devletler ve temsilciler için 'yetkili bir meclisin kuruluşu' biçiminde açıklamaktadır. Ancak, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun reforma tabi tutulması ya da eksikliklerinin giderilmesi suretiyle oluşabilecek böyle bir meclise referansta bulunmakla birlikte, yazar, bir takım hususlar üzerinde (örneğin; temsilcilerin tayininin ne şekilde olacağı, temsilcilerin nüfusa göre belirlenip belirlenmeyeceği, uluslararası kuruluşların da temsil edilip edilmeyeceği, uluslararası yasanın nasıl yürürlüğe sokulacağı, merkezleştirilmiş bir polis gücünün ve askeri gücün bulunup bulunmayacağı, meclisin, alınacak kararları uygulatabilecek ölçüde etkin olup olmayacağı vb.) anlaşmanın zor olacağına da işaret etmektedir¹⁰⁴.

Held, bu tür kaygıların önemli olmakla birlikte çoğuna yanıt verilebileceğini ileri sürmektedir. Buna göre örneğin, herhangi bir yasama kuruluşu her şeyden önce 'çerçeve çizen' bir kuruluş olarak algılanmalıdır. Birleşmiş Milletler bakımından da, küresel konulara ilişkin olan ve bağımsız yasa statüsünde bulunan düzenlemelerle, küresel özellikte olmayan ve hükümet düzeyinde kalan konulara ilişkin tavsiye niteliğini taşıyan düzenlemeler arasında ayırım yapılmalıdır. Bunlardan küresel düzeyde olan yasaların yürürlüğe konulması da ilkesel olarak çözümlenemez değildir. Bunun için bölgesel parlamentolar oluşturulabilir, ulus ötesi konuların niteliğine ve alanına bağlı olarak genel referandumlar yapılması yoluna gidilebilir, aynı şekilde ulus devletlerin ordularının bir bölümü, uluslararası yetkililerin kullanımına verilebilir, yine uluslararası yetkililer, 'yürütme yeteneklerini', tüm ülkelerden gönüllü olarak seçilen bireyler aracılığıyla, kalıcı ve bağımsız bir güç oluşturmak suretiyle artırabilirler¹⁰⁵.

Belirtilen önerilerle birlikte Birleşmiş Milletlerin ilk etapta, işbirliğine dayalı bir biçimde, hükümetlerin ve toplumun diğer kesimlerinin dünya olaylarının çok taraflı yönetimine dahil edilmesi için gerekli temel mekanizmayı sağlayacağı düşünülebilir. Fakat sözkonusu önerilerin gerçekte küresel düzeyde demokrasi-

¹⁰³ Held, böylece Birleşmiş Milletler sisteminin, kendi siyasi kaynaklarını oluşturmasının ve özerk bir karar alma merkezi olarak davranmasının sağlanması yönünde bir temel oluşturabileceğini, bunun ötesinde 'kanun hakimiyeti'nin kurulup korunması ve uluslararası olaylardaki tarafsız işleyişi konusunda önemli adımlar atılabileceğini ileri sürmektedir. **HELD**, *Democracy and the Global Order*, s. 273-274, 279.

¹⁰⁴ **HELD**, *Models of Democracy*, s. 355-356.

¹⁰⁵ **HELD**, *Democracy and the Global Order*, s. 273, 276.

nin bütün gereklerinin karşılanabilmesi bakımından yeterli olup olamayacakları tartışmaya açıktır. Nitekim Held de, Birleşmiş Milletlerin yeniden düzenlenmesi doğrultusundaki her hareketin önemli olmakla birlikte, küresel barış perspektifinin geliştirilmesi açısından düşünüldüğünde, hala en iyi durumda uluslararası düzeyde demokrasinin kısmi veya eksik biçimi şeklindeki bir hareketi temsil edeceğini belirtmektedir. Yazara göre bu süreçte özellikle, devletlerarası sistemin dinamiklerinin ve mantığının küresel olaylarda etkili bir rol oynamaya devam edeceği ileri sürülebilir. Öte yandan, fiili güç eşitsizlikleri, küresel olayların yönlendirilmesinde temel faktör olmayı sürdürebileceği gibi, zorlu alanları oluşturan ulusötesi konulara bu zamana kadar verilen yanıtlar da özgünlüğünü koruyabilir. Ayrıca böyle bir yapının, küresel sorunlar bakımından doğrudan bireyle ve sivil toplum temsilcilerine hesap verebilecek bir forum niteliğinde olması da mümkündür ve bundan dolayı, uluslararası kuruluşların ve küresel organların hesap verme sorunu bütünüyle çözülmemiş olarak kalabilir¹⁰⁶.

Held, bu tür sorunlardan hareketle, Birleşmiş Milletlerin reforma tabi tutulması yönündeki düzenlemelerin ilk bakışta hiçbir işlevsellikleri bulunmayan hususlar olarak görülebileceklerini, fakat günümüz dünyasında demokrasinin, burada ele alınan konular kapsamında düşünülmesinin savunulmasının da aynı değerlendirmeye tabi olacağını vurgulamaktadır. Held'e göre, yeni gelişen uluslararası düzenin demokratik olabilmesi için, bu konularla karşılaşmak zorunda kalınacaktır, fakat böyle bir zorunluluğun bulunması gerçekte, kozmopolit demokrasi modelinin hemen uygulanabilir bir şey olduğunun iddia edilmesi anlamına gelmemektedir. Bununla birlikte yazar, son on yılda meydana gelen gelişmeler dikkate alındığında, kozmopolit demokrasi modeli için alan açıldığını, çevre ve küresel finans sistemindeki krizler ve savaşların yol açtığı istikrarsızlıklar nedeniyle daha da fazla alan açılacağını ifade etmektedir¹⁰⁷.

Aynı şekilde, küresel düzeyde insani yönetim için Birleşmiş Milletler sisteminde reformun önemini vurgulayan Falk da, bu hususta oldukça ihtiyatlı bir yaklaşım içindedir. Falk'a göre, Birleşmiş Milletler reformu gerekli olmakla birlikte, özellikle hakim jeopolitik yapılar nedeniyle şu an için gerçekleşmesi mümkün olmayan bir projedir. Bununla birlikte yazar; sözkonusu durumun değişebileceğini, bunun için özellikle küresel düzeydeki sivil toplumun baskısının ve duyarlılığındaki artışın belirleyici faktörler olduğunu ileri sürmektedir¹⁰⁸.

Birleşmiş Milletler dışında, ulusötesi demokrasinin işleyebileceği bir zemin olarak üzerinde durulan ve yoğun tartışmalar yapılan bir diğer kurum ise Avrupa Birliğidir. Bu konuda benimsenen yaklaşımlardan biri, demokrasinin ulusötesi

¹⁰⁶ HELD, Democracy and the Global Order, s. 273.

¹⁰⁷ HELD, Democracy and the Global Order, s. 281; HELD, Models of Democracy, s. 356.

¹⁰⁸ FALK, s. 152-153, 167-168.

alanda ilerletilmesi sürecinde Avrupa Birliğinin durumunun Birleşmiş Milletlerden farklı olduğu, bu örgütlenmenin, uluslarüstü bir yönetim biçiminin öncülüğünü yapması nedeniyle, başka bölgelerin de izleyebileceği bir yol olduğudur. Nitekim bu görüşü savunan Giddens, Avrupa Birliğinin varlığının, küresel düzen açısından bakıldığında temel bir demokrasi ilkesini ortaya koyduğunu belirtmektedir. Yazara göre bu ilke, ulusaşırı sistemin kendi aralarındaki demokrasiye olduğu kadar, devletler içindeki demokrasiye de çeşitli katkılarda (özellikle, insan haklarını koruyucu önlemler yoluyla) bulunabileceğidir¹⁰⁹. Fakat bunun dışında Avrupa Birliğinin, dünyanın başka bölgelerinin izleyebileceği bir model olmadığını¹¹⁰ ve ayrıca Avrupa deneyiminin, demokrasiyi ulus devlet dışında uygulama yönünde gerçekleştirilmiş başarılı bir akım olmaktan ziyade, bunun mümkün olamayacağını kanıtlayan bir yapı olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunan¹¹¹ ihtiyatlı yaklaşımlar da bulunmaktadır.

Söz konusu ihtiyatlı yaklaşımların, öncelikle Birliğin kendine özgü yapısından kaynaklandığını ileri sürmek mümkündür. Avrupa Birliği, esas itibarıyla başlangıçta ‘ortak pazar’ olarak düşünülen, ancak daha sonra kabul edilen antlaşmalarla ‘siyasi birlik’ amacına yönelmiş olan bir oluşumdur. Bu süreçte, özellikle dönüm noktası niteliğindeki Maastricht Antlaşması ile Birliğin yönetim dengelerinin, devletlerarası bir yapılanmadan supranasyonel bir yapılanmaya doğru dönüştürülmesi söz konusu olmuştur. Bununla birlikte Birliğin karar alma sisteminde, üye devlet hükümetlerinin rolü tümüyle dışlanmış değildir. Nitekim Pierson, bu olgudan hareketle Avrupa Birliğinin, tamamen ‘ulus devletlerin iktidarının sürdüğü’ bir yapı olarak değerlendirilemeyeceği gibi, ulus devletlerin üzerinde ‘global bir otoritenin kurulduğu’ bir yapı biçiminde de nitelendirilemeyeceğini belirtmektedir¹¹². Bu bakımdan kendine özgü bir bütünleşme örneği ile Avrupa Birliği; federal bir devlet ya da uluslararası bir kuruluş niteliği taşımaktadır¹¹³.

¹⁰⁹ GIDDENS, s. 95.

¹¹⁰ KRASNER, Stephen D., Sovereignty, <http://www.questia.com/PM.qst?action=openPageViewer&docId=5000.960062> (B.T. 20.1.2004).

¹¹¹ DAHRENDORF, s.140.

¹¹² PIERSON, s. 305.

¹¹³ SBAGIA, Alberta, ‘The European Union as Coxswain: Governance by Steering’, Jon Pierre (ed.), Debating Governance, Oxford University Press, New York 2000, s. 220; LYNCH, Philip, ‘Sovereignty and the European Union: Eroded, Enhanced, Fragmented’, Laura Brace- John Hoffman (eds.), Reclaiming Sovereignty, Pinter, London 1997, s. 45, PAYNE, s. 211-212.

Bunun dışında, bir yandan hükümet temsilcilerinden oluşan Bakanlar Konseyinin direktifleri ve yönergeleri ile üye devletlerin vatandaşları ve şirketleri üzerinde bir yaptırım gücü oluşturulurken, diğer yandan ulusal yasalar ile Birlik yasaları arasında çelişki ortaya çıktığında, antlaşmalar gereğince Birlik hukukuna öncelik verilmektedir¹¹⁴. Ancak bu tür yetkilerin ve sonuçların meşruluk temellerinin ne olduğu, daima sorgulanan bir konu olmaktadır. Bu çerçevede supranasyonel karar alma süreçlerinin, dolaylı bir meşruiyete sahip makamlar oldukları, ekonomik ortaklık amacı ile yapılan antlaşmaların ve oluşturulan kurumların supranasyonel bir yapıyı ortaya çıkardığı ancak bu yapının demokratik bir tabana oturmadığı ileri sürülmektedir. Bundan dolayı Birliğin, bugünkü haliyle kıta alanı içinde pazarlar üzerinden yatay bağlantılar tesis edebilen, ancak dikey düzlemde zayıf bir siyasi düzenleme görüntüsü veren bir yapılanma olduğuna dikkat çekilmektedir¹¹⁵.

Sözkonusu olgulardan hareketle çoğu gözlemciler, Avrupa Birliği bünyesinde bir 'demokrasi açığı' bulunduğu konusunda hem fikirdirler. Bu doğrultuda Birliği ilgilendiren tüm stratejik kararların, temsil yeteneği ve hesap verme sorumlulukları olmayan siyasi ve bürokratik seçkinler arasındaki anlaşmalarla alındığı, sonuçların onaylanması dışında demokratik yöntemlerin çok az rol oynadığı belirtilmektedir. Dolayısıyla demokratik nitelik taşıyan kurumsal bir temelin bulunmayışı, Avrupa Birliği içindeki temel tehdit olarak belirginleşmektedir¹¹⁶. Bu çerçevede Parlamentonun, gerek hukukun oluşumunda gerekse Ko-

¹¹⁴ LYNCH, s. 45-46.

¹¹⁵ HABERMAS, Küreselleşme ve Milli Devletlerinin Akıbeti, s. 37.

¹¹⁶ Birliğin kurumsal mekanizması içinde yer alan Komisyon, çeşitli idari ve yarı yargısal yetkileri kullanan, uygun ördüğü yasaları Bakanlar Konseyine öneren ve bu itibarla yasa ve bütçe gündemleri üzerinde önemli bir siyasi role sahip olan bir kurumdur. Komisyon üyeleri, Bakanlar Konseyi tarafından atanmakta ve bu atama Avrupa Parlamentosunun onayına sunulmaktadır. Avrupa Parlamentosunun, 2/3 çoğunlukla Komisyonu bir bütün olarak görevden uzaklaştırabilme yetkisi olmakla birlikte, Komisyonun asıl gücü, Birliğin kurumsal yapısı çerçevesinde hem ulusal hükümetlere hem de Birliğin diğer organlarına karşı sorumlu olmayışına dayanmaktadır. Birlik hukukunun oluşumunda önemli bir rolü bulunan Bakanlar Konseyi, ulusal hükümetleri temsil eden, direktif ve yönergeler şeklinde yasaları yapan organdır. Özellikle topluluk bütçesinin kabulünde her ne kadar Avrupa Parlamentosu ile ortaklaşa hareket edileceği öngörülmekle birlikte, harcamaların çoğunluğu üzerindeki son söz hakkı Konseyindir. Konseyin çalışmalarının büyük bir gizlilik içinde yürütmesi, Birliğin kurumsal yapısı içindeki temel problemdir. Birlik kurumu olarak Konseyin herhangi bir sorumluluğu ya da hesap verme yükümlülüğü bulunmamaktadır. Konsey, genellikle üye devletlerin yürütme organında yer alan kişilerden oluştuğundan, bunların yalnızca ulusal-anayasal çerçevede bir sorumlulukları söz konusu olabilmektedir. Doğrudan seçimle gelen Avrupa Parlamentosu ise, başlangıçta gerçek bir fonksiyonu bulunmayan bir kurum olarak öngörülmüştür. Her ne kadar tedrici olarak yeni bir takım yetkiler elde etmişse de, bunlar örneğin, para toplama hakkını içermediği gibi, üye devletlerin bağımsız temsilcisi olarak yasa çıkarma hakkını da kapsamamaktadır.

misyonun denetiminde sınırlı bir role sahip oluşu, Bakanlar Konseyinin ve Komisyonun sorumlu tutulabilmesi için gerekli olan araçların bulunmaması Birlik içindeki demokrasi açığının önemli boyutları olarak ortaya çıkmaktadır¹¹⁷. Bundan dolayı öncelikle, Birlik yapısı içinde şeffaflığın sağlanması, bunun için de karar alma süreçlerinin anlaşılabilir ve açık olması, kararların kendisinin, kamuya açık ve elde edilebilir bilgi kaynaklarına dayanması, kararların vatandaşlara en yakın kademelerde verilmesini ifade eden ‘subsidiarity’(yetki ikamesi) ilkesine uygulamada daha fazla işlevsellik kazandırılması gerektiği belirtilmektedir. Öte yandan Bakanlar Konseyinin daha sorumlu hale getirilebilmesi bakımından da, ulusal parlamentoların rolünün güçlendirilebileceği, ancak bunun tek başına yeterli olmayıp Komisyon düzeyinde de demokratik temsil meşruluğunun sağlanması ve bunun dışında Avrupa Parlamentosunun hukuk oluşturma ve Komisyonun denetimindeki rolünün artırılması hususları üzerinde durulmaktadır¹¹⁸. Belirtilen hususlardaki eksiklik, Dahrendorf’un belirttiği gibi, Avrupa Birliğinin tek pazarın sınırlarını aşarak; dış işleri, güvenlik, adalet, iç işleri gibi yeni alanlara kaymaya çalıştığı bir zamanda daha da kritik bir sorun haline dönüşmüş durumdadır¹¹⁹.

Birleşmiş Milletlerle ilgili reform sürecinin başarısında olduğu gibi, buradaki kritik sorunun giderilmesi sürecinde de esas itibariyle, ulus devletlerin belirleyici bir konumda olduklarını söylemek mümkündür. Çünkü, Avrupa Birliğinin konjonktürel gelişimlere ve durumlara bağlı olarak nitelik değiştiren ve yeniden tanımlanan bir proje olduğu dikkate alındığında, Birliğin işleyişi hakkında ulus devlet yönetimlerinin etkili bir rol oynamaya devam ettikleri görülmektedir¹²⁰. Yeni ve benzersiz bir kurumsal yapı olmakla birlikte, Avrupa Birliğinin ege-

Parlamentonun, Konsey tarafından çıkarılan yasalar üzerinde, sadece Komisyonun onayı ve Konseyin oybirliği ile reddetmemesi durumunda değişiklik yapabilme yetkisi bulunmaktadır. Hukuk oluşturmaktan veya bu süreci başlatmaktan ziyade, gözden geçirici ve düzeltici fonksiyonu bulunması nedeniyle Parlamentonun, Birlik yapısı içinde ikincil bir konumda olduğu belirtilmektedir. Bkz. **SCHOLTE**, s. 268-269; **HARDEN**, Ian, ‘Democracy and the European Union’, Paul Hirst- Sunil Khilnani (eds.), Reinventing Democracy, Blackwell Publishers, Oxford 1996, s. 132-133; **DAHRENDORF**, s. 139.

¹¹⁷ **HARDEN**, s. 133.

¹¹⁸ **LYNCH**, s. 56; **HARDEN**, s.134-138.

¹¹⁹ **DAHRENDORF**, s. 140.

¹²⁰ Bkz. **SBRAGIA**, s. 222; **LYNCH**, s. 49-50, 58; **TEKELİ /İLKİN**, s. 555-556; **KRASNER**, Stephen D., Sovereignty, <http://www.questia.com/PM.qst?action=openPageViewer&docId=5000.960062>(B.T. 20.1.2004); Öte yandan, Avrupa Birliği kurumlarının güçlerinde ve nüfuzlarında bir büyüme yaşanmakla birlikte sözkonusu kurumların, üye devletlerin kendi ulusal hükümet gündemlerini gerçekleştirmeye çalıştıkları bir forum niteliğinde oldukları hususunda bkz. **PIERSON**, s. 303-304.

men- devlet modeli ile birlikte var olan bir sistem özelliğini taşıması¹²¹, Birlik içinde demokrasinin de ulus devletler aracılığıyla işleyebileceğinin bir göstergesi olmaktadır.

Bununla birlikte, böyle bir yapılanma çerçevesinde, demokratik mekanizmaların oluşturulması ile ilgili sorunlar bir yana bırakılsa bile, her şeyden önce Birlik içindeki demokrasiye temel oluşturabilecek bir demosun bulunmadığı; kültürel, tarihi ve ulusal nedenlerin bunu oldukça zorlaştırdığı belirtilmektedir. Bu konuda esas itibarıyla, hakların kullanılması anlamında sahip olunabilecek siyasal kimlik ile tek bir Avrupa devletine temel oluşturabilecek ortak bir kimlik arasında ayırım yapılmakta ve bunlardan ikincisinin mümkün olmayacağı, bu anlamda bir Avrupa kimliğinin, kendi içinde sorunlu olduğu, öncelikle halkın zihninde böyle bir bilincin yerleşip yerleşmediğinin sorgulanabileceği, bu sebeplerle de demokrasinin tam olarak işleyemeyeceği ileri sürülmektedir¹²².

Aynı şekilde ulusötesi demokrasi için Birleşmiş Milletlerin yeniden reforma tabi tutulmasını öngören Held de, kozmopolit bir topluluk söz konusu olduğunda çeşitli kimliklerin daima barış içinde yaşayacağını bir teminatı bulunmadığını, ulusötesi alanın; çoğul kimliklerle parçalanmış bir yapıya dönüşebileceğini ve bundan dolayı sözü edilen hususun, uluslararası topluluğun belirsiz bir gelecekle karşı karşıya olduğu noktalardan birini oluşturduğunu belirtmektedir¹²³.

Söz konusu ihtiyatlı yaklaşımlar, esas itibarıyla ulusötesi bir düzeyde gerek demosun gerekse ulusal ve siyasal kimliğin ulus devlet içinde işleyen biçimleriyle gerçekleştirmelerinin beklenemeyeceğini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan ulusötesi alandaki otorite ve meşruiyete temel teşkil etmesi düşünülen demosun ve yurttaşlığın başka 'siyasi act'ler çerçevesinde (insan haklarının geliştirilmesi gibi ortak sorunların çözümü için uluslararası toplulukla işbirliği ve dayanışma içine girilmesi, kendi geleceğini belirleme anlayışı içinde uluslararası mekanizmalarla ve diğer toplumlarla ilişki kurulması vb.) düşünülmesi gerektiği ileri sürülebilir. Fakat bunun gerçekleşmesi için de, bu tür ilke ve değerlerin; ulusötesi siyasal yapı ve organizasyonlara, hükümetlere ve sivil toplumlara hakim olması gereklidir. Ayrıca böyle bir demos ve yurttaşlık anlayışını çevreleyen kültür de, sadece belirli kesimlerin değerlerini yansıtan hegemonyacı bir kültür olmayıp; insan onuru, adalet, eşitlik gibi ilkeleri temel alan ve barış ve huzur ortamının sağlanmasına katkıda bulunabilecek bir kültür olabilecektir.

¹²¹ **KRASNER**, Stephen D., Sovereignty, <http://www.questia.com/PM.qst?action=openPageViewer&docId=5000.960062> (B.T. 20.1.2004).

¹²² **SMITH**, s. 161-162; **HARDEN**, s.136-137.

¹²³ **HELD**, David, 'Demokrasi ve Yeni Uluslararası Düzen', Daniele Archibugi- David Held (derl.), Kozmopolit Demokrasi, Çev. Neşe Nur Domaniç, Ütopya Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000, s. 97.

VI- SONUÇ: DEMOKRASİNİN GELECEĞİ

Uzun geçmişinde birçok farklı anlamlara sahip olan demokrasi, esas itibariyle muhtevası ve sınırları uygulama sırasında sürekli değişebilen bir kavram olduğundan, 'durağan bir süreç' ya da 'değişmez bir an' olarak nitelendirilemeyecek olan bir sistemdir¹²⁴. Dolayısıyla demokrasinin muhtevası ve sınırları konusunda, geçmişte olduğu gibi şimdi ve geleceğe ilişkin olarak da, aynı çerçevenin geçerli olacağı ileri sürülmesi mümkün değildir.

Demokrasinin değişime uğraması, gerçekte üzerinde yer aldığı siyasi mekandaki değişikliklere bağlı olarak gerçekleşmektedir. Nitekim demokrasinin şehir devleti ve ulus devlet içindeki işleyiş biçimleri birbirinin aynı olmadığı gibi, küreselleşmenin ulus devlet üzerindeki aşındırıcı etkileri de, demokrasiyi daha farklı bir muhtevaya büründürmektedir. Her şeyden önce, küresel etki ve ilişkiler, demokrasiyle ilgili sorunların da küresel çerçevede düşünülmesini zorunlu kılmakta ve bu durum, demokrasinin boyutlarını ulusötesi alana taşımaktadır. Demokrasiyle ilgili sorunların küresel çerçevede düşünülmesi zorunluluğu ise, demokrasinin sözkonusu dönüşüme nasıl uyarlanabileceği sorunu gündeme getirmektedir.

Demokrasiyle ilgili dönüşüm sorunu ele alınırken, göz önünde bulundurulması gereken husus, dünya düzeninin biçimlenmesinde devlet dışında başka unsurların da artan bir güç ve etkiye sahip olmalarına karşılık, ulus devletlerin, ulusal ve uluslararası düzeyde temel siyasal aktörler olarak varlıklarını sürdürmekte olduklarıdır. Bu durum, ulus devlet ile demokrasinin birbirine bağlı oldukları gerçeğine tümüyle kayıtsız kalınamayacağını gösterdiği gibi, küresel düzeyde de demokrasinin ulus devletle birlikte var olması ve işletilmesi gibi önemli bir uzlaştırma sorunuyla karşı karşıya kalındığını ortaya koymaktadır.

Uzlaştırma sorununun taraflarından biri olan ulus devletlerin her şeyden önce, temel siyasal aktör konumlarını elde tutmak için, ulusal ve ulusötesi alanda beliren gerilimleri (insan hakları ihlalleri, çevre ile ilgili sorunlar, finans krizleri, barışın sağlanması vb.) azaltma zorunlulukları bulunmaktadır. Bu süreçte ulusal düzeyde demokrasinin geliştirilmesi yanında, diğer devletlerle ve devlet dışı aktörlerle işbirliği gerekli bir unsur olarak ortaya çıkarken, bu işbirliğinin kurumsal çerçevesini oluşturabilecek mekanizmaların da (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği vb.), rollerinin yeniden tanımlanmak suretiyle güçlendirilmeleri

¹²⁴ Arblaster, sözkonusu durumu, demokrasinin 'bir olgu olmaktan önce bir düşünce olduğu ve bunun için de açık ve ortak bir anlamı bulunmadığı' şeklinde değerlendirmektedir. Yazara göre bugün, demokrasi diye adlandırılan kavramın ne olduğu, geçmişte ve şimdi farklı bir demokrasi düşüncesine sahip olanları tatmin etmeyecektir. **ARBLASTER**, Anthony, Demokrasi, Çev. Nilüfer Yılmaz, Doruk Yayınları, Ankara 1999, s. 14,18.

önem taşımaktadır. Sözkonusu yapının işlerliği için şüphesiz, güç ilişkilerine dayalı olan talep ve uygulamalardan vazgeçilmesi gerekmektedir. Çünkü bu konudaki ısrar, bürokratik ve seçkinci karar mekanizmaları ile de birleştiğinde devletlerin, hegemonik bir güç olarak belirmelerine, insanların haklarından çok devletlerin ve hükümetlerin rolünü güçlendirmeye eğilimli bir yapının ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Hegemonik güç ilişkilerine dayalı bir yapının varlığı ise, demokratik değerlerle bezenmiş dünya düzeninin inşası önündeki en önemli engeldir. Dolayısıyla bu süreçte, insani değerleri içeren küresel bir ahla-
kın rehberliğinde adaletli bir temsil düzeninin sağlanarak, temel insani değerlerin izlenmesi ve devletler arasında demokratik ilişkilerin geliştirilmesi temel öncelikler olarak belirmektedir.

Öte yandan, demokratik değerlerle bezenmiş dünya düzeninin inşası için, devlet dışında kalan aktörlerin de (bireyler, birey toplulukları, gönüllü organizasyonlar vb.) uymaları gereken bazı prensipler bulunmaktadır. Çünkü bu unsurlar yönünden, başkalarının kendi hayat koşullarını belirleme özgürlüğüne ve bireylerin eşit hak ve yükümlülükler ifa edebilme durumuna saygıyı ifade eden ‘demokratik otonominin’ ihmal edilmesi de despotizm oluşturma olasılığını her zaman bünyesinde taşıyan bir tehlikedir¹²⁵.

Bunun dışında, daha somut düzeyde ulusötesi mekanizmalardaki temsilcilerle ya da delegelerle demos arasındaki ilişkinin zayıf oluşu da demokratik temelden yoksunluğa yol açan ve demokratik meşruiyet sorununu ortaya çıkaran bir husustur. Nitekim Dahl, bu durumda, demokratik sürecin var olan poliarsilerde olduğundan daha çok zayıflatılmış olacağını, böyle bir ihtimal karşısında, demokratik sürecin devamlılığının korunması için, ülkelerin kendi içlerindeki demokratik kurumların güçlendirilmesi gerektiğini, çünkü daha güçlü hale gelen demokratik kurumlarla, ulus ötesi karar alıcılara devredilen otorite üzerinde her türlü demokratik denetimin sağlanabileceğini belirtmektedir¹²⁶.

Sözü edilen tehlikelerin belirli düzeylerde yaşanmakta oluşu sebebiyle, ulus ötesi demokrasinin, esas itibarıyla şimdilik işleyen bir olgu olmadığı ileri sürülebilir. Fakat diğer yandan, bu olumsuz yapı kesin ve değişmez nitelikte de değildir. Çünkü küreselleşme doğrudan doğruya ideal bir dünyayı ifade eden bir süreç olmadığı gibi, doğal olarak ve mutlak anlamda antidemokratik bir süreç de değildir. Belirli koşulların karşılanması durumunda küreselleşme ve demokratikleşmenin birbirini tamamlayıcı mahiyet arz etmesi mümkündür. Dolayısıyla demokratik değerlerle bezenmiş bir dünya düzeninin inşası yönündeki fikirler, bu noktada bir anlam ifade edip, ulusötesi siyasette demokrasiyi işler kılabilecek

¹²⁵ HELD, Models of Democracy, s. 316 vd.

¹²⁶ DAHL, s. 407.

yeni kavram ve uygulamalar için yapılmış araştırmalar niteliğindedirler¹²⁷. Fakat, bu hususta en iyi model öngörüsünde bulunulması da söz konusu değildir. Çünkü bu düzeyde demokrasinin işlemlerine temel teşkil edebilecek açık ve kesin kavramlar henüz mevcut değildir.

Açık ve kesin kavramların bulunmamasından dolayı, ulus ötesi demokrasinin ve uluslararası topluluğun, bir çok yönden belirsiz bir gelecekle karşı karşıya olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Dahl, demokratik süreçte şimdiye kadar ortaya çıkan teorik ve pratik bir çok sorunun yine çözülmeden kalabileceğine işaret ederken¹²⁸, benzer şekilde Held; küresel nitelikli bir çok olayın, ortak sorunların çözülebilmelerini engelleyecek tarzda, uluslar ve gruplar arası çatışmaya dönüşmesi ihtimaline dikkat çekmektedir. Fakat bunun yanında bölgesel ya da küresel kuralların, özellikle karşılıklı hoşgörü ve şeffaflığa dayalı bir yapı içinde, yeni bir uluslararası demokratik kültür ve ruh oluşturulması doğrultusunda işlev görebileceklerini de ileri sürerek; ‘...demokrasinin yeni önemli sınavlardan geçeceğini düşünmek için pek çok neden olmasına rağmen, bu doğrultuda ilerleneceği konusunda iyimser olmak için de pek çok neden bulunduğunu’ belirtmektedir¹²⁹.

Söz konusu iyimserliğin temelini esas itibarıyla demokrasiyi haklı ve geçerli kılan argümanlara dayandırmak mümkündür. Nitekim insanın gelişimine hizmet eden bir sistem olarak demokrasinin, ‘her kişinin çıkarlarının eşit değer verilmesini hak ettiği ve her yetişkinin kendi çıkarlarını bir başkasından daha iyi bildiği’ yönündeki argümanları¹³⁰; geçmişte olduğu gibi bundan sonraki dönemlerde de, insanların, mümkün olabilen en iyi hayatı birlikte bulmaya çalışacakları bir toplum arayışında, yol gösterici bir kılavuz olarak işlev görmeye devam edeceklerdir.

¹²⁷ Falk, bu yöndeki araştırmalar bakımından İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin 28. maddesini (‘Herkesin, bu bildirgede yer alan hak ve özgürlüklerin tam olarak gerçekleşmesini sağlayacak toplumsal ve uluslararası bir düzende yaşamaya hakkı vardır’) önemli bir normatif dayanak olarak göstermektedir. **FALK**, s. 230.

¹²⁸ **DAHL**, s. 433.

¹²⁹ **HELD**, ‘Demokrasi ve Yeni Uluslararası Düzen’, s. 97.

¹³⁰ **DAHL**, s. 265.